

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Tristan Tzara

SEĆANJA NA DADU I DRUGI TEKSTOVI O DADI
1916–1928.

Svi izvori su navedeni uz tekstove.

Preveo i priredio: Aleksa Golijanin, 2014–2015 (2025).

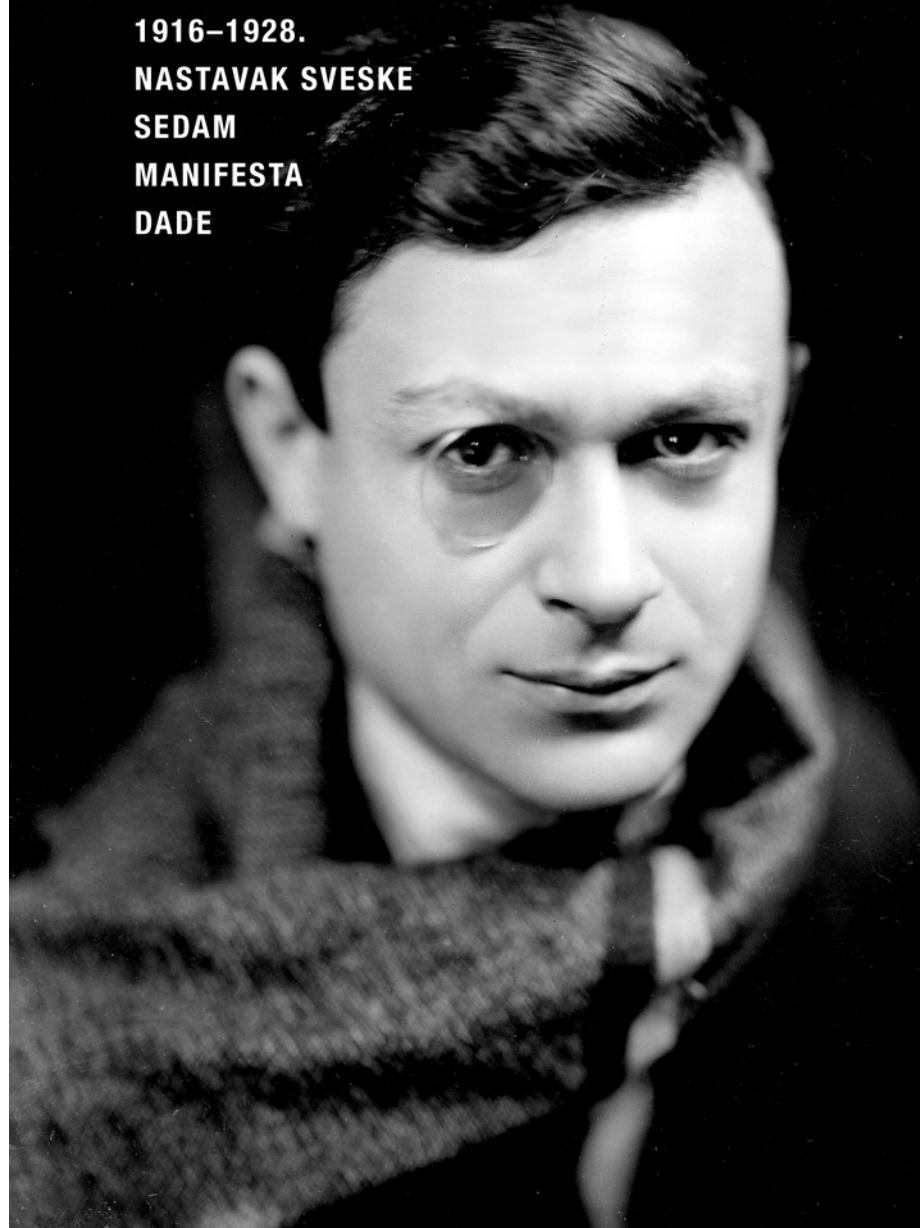
Na koricama: Tristan Tzara, Henri Martinie, oko 1925.

<http://anarhija-blok45.net>
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA

<http://anarhisticka-biblioteka.net>

TRISTAN CARA
SEĆANJA NA DADU
I DRUGI TEKSTOVI
O DADI
1916–1928.
NASTAVAK SVESKE
SEDAM
MANIFESTA
DADE

„Znam da ste danas došli ovamo da biste čuli neka objašnjenja. Eh, u redu, ali ne očekujte nikakva objašnjenja o dadi. Objasnite vi meni zašto postojite. Nemate pojma. Reći ćete: postojim zato da bi moja deca bila srećna. Ali duboko u sebi znate da to nije istina. Reći ćete: postojim zato da bih odbranio svoju zemlju od varvarske invazije. To nije dovoljno. Reći ćete: postojim zato što je to Božja volja. To su priče za malu decu. Nikada nećete biti u stanju da mi kažete zašto postojite, ali uvek će vas biti lako izdresirati da na život gledate ozbiljno...”

*

„Dada je stanje duha. Zato se preobražava u skladu s rasama i zbivanjima. Dada važi za sve, a opet je ništa, to je tačka u kojoj se *da* i *ne* i sve druge suprotnosti ponovo sreću, ali ne svečano, u dvorcima ljudskih filozofija, već, sasvim prosto, na uličnim uglovima, kao psi i skakavci.

Kao i sve u životu, dada je neupotrebljiva.

Dada je bez pretenzija, kao što bi i život trebalo da bude.

Možda ćete me bolje shvatiti ako vam kažem da je dada devičanski mikrob, koji sa upornošću vazduha prodire u sve prostore koje razum nije uspeo da napuni rečima ili konvencijama.“ (*Predavanje o dadi*, 1922.)

*

„... Kapetane!

Odbljesci uglja, koji pred vašim očima postaju foke, munje, insekti, eskadroni halucinacija, čudovišta na točkovima, krici mehaničkih mesečara, tečni želuci na srebrnim pločama, okrutnosti mesožderskog cveća, napašće jednostavan, seoski dan i bioskop vašeg sna.

Kapetane!

Čuvajte se plavih očiju.“

(*Visoka moda*, 1920.)

Curriculum vitae (1922)	5
Revija <i>Dada</i> 2 (1916)	7
Razgovor između kočijaša i ševe (1916)	9
Beleška 14 o poeziji (1917–1919)	11
Beleška 2 o umetnosti. H. Arp. (1917)	14
ARP (1923)	16
Smrt Gijoma Apolinera (1919)	19
Dada za sve (1919–1922)	21
Visoka moda (1920)	22
Razgovor o kubizmu sa Žanom Metsenžeom (1920)	23
Autorizacija za časopis <i>New York Dada</i> (1921)	25
„Predavanje“ ispred crkve Sen Žilijen le Povr (1921)	31
Svedočenje na suđenju Baresu (1921)	33
Bankrotstvo humora? (1921)	45
Predavanje o dadi (1922)	47
Sećanja na dadaizam (1922)	55
Tristan Cara želi da neguje svoje poroke: razgovor sa Rožeom Vitrakom (1923)	79
Odgovor na upitnik časopisa <i>transition</i> (1928)	83
Izbor iz bibliografija	85

Curriculum vitae

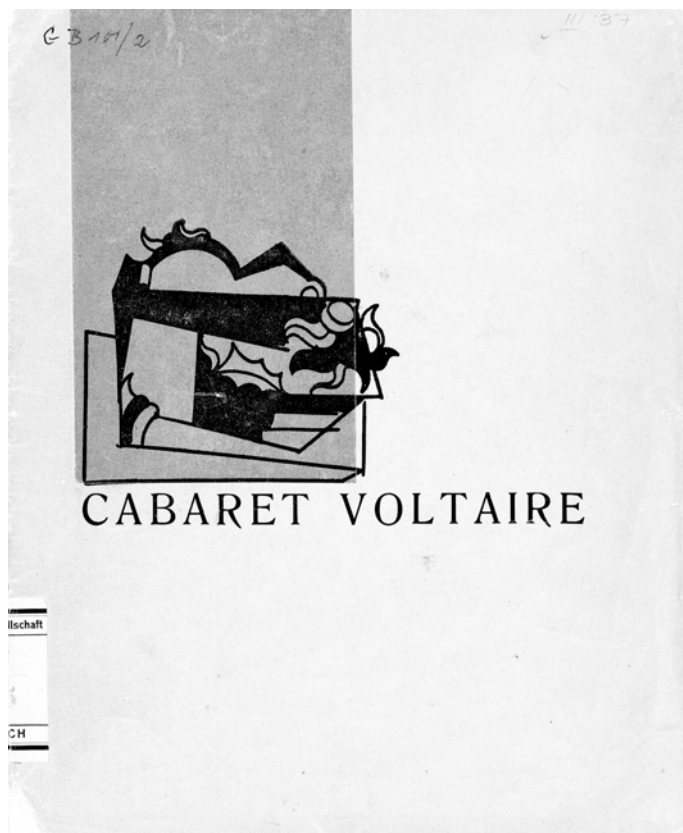
Vers 1911.

T. Tzara, oko 1911, sa 15-16 godina, u Rumuniji, jedna od fotografija iz izdanja posvećenog njegovoj najranijoj poeziji, *Les premiers poèmes, suivis de 5 poèmes oubliés*, Seghers, Paris, 1965.

CARA:

Rođen u Konstantinopolju, 22. januara 1903, prav nos, kratka crna kosa, okruglo lice, široko čelo, karakteristična crta: 2 para ušiju. Pohađao predavanja iz čiste filozofije na Univerzitetu u Sofiji, ranjen u Bugarsko-srpskom ratu 1913. Trgovao hrastovinom, objavio 220 pesama u Parizu, prvi sprat, prva vrata desno, pobedio u mnogo šahovskih mečeva, visina 1,90 m.

„Autobiografska“ crtica, iz 1922, napisana za planiranu i nikada objavljenu antologiju dade, *Dadaglobe*. Bibliothèque Littéraire Jacques Doucet (arhiv Tristana Care), TZR 783. Navedeno u Marius Hentea, *TaTa Dada: The Real Life and Celestial Adventures of Tristan Tzara*, The MIT Press, 2014, 1.

Antologija *Cabaret Voltaire*, 1916, urednik Hugo Ball, prva dadaistička publikacija (crvene korice, s braon-sivim poljem).
Ilustracija: Jean-Hans Arp.

Revija Dada 2

Posvećeno Marselu Janku

Pet crnkinja u automobilu
eksplodiraju u pravcu mojih raširenih prstiju
kada sklopim ruke na grudima da se pomolim bogu (ponekad)
glavu mi obaviya vlažna svetlost starih lunarnih ptica
zeleni oreol svetaca podiže moždane kapke
tralalalalalalalalalalalalala
i sada ih gledamo dok se rasprskavaju pod granatama
Postoji negde mladić koji jede svoja pluća
zatim dijareja
njegov gromki prdež
kao povratak ptica o kojima se peva u pesmama
kao da smrt opaljuje iz topa
prdnuo je tako moćno da je kuća postala ponoć
veliki jedrenjak otvorio je svoju knjigu kao anđeo ali
listovi behu nepomični, proleće, kao neka lepa stranica
u tipografiji
zumba zumba zumba da
vaši crteži u mojim crevima pojedоše sve dobro i loše
ali najlošija je bila radost generala
zato što se plašim pacovi izgrizoše crkvу bez sluge teglio
sam krojače а na svakom našem Gospodu i svakom
našem gospodinu visilo je moje srce
moje srce
dao sam ga kao bakšiš hihi

„Revue Dada 2“, *Cabaret Voltaire*, Zürich, 1916, str. 19

Razgovor između kočijaša i ševe

Cabaret Voltaire, 1916.

D A D A

DIALOGUE ENTRE UN COCHER ET UNE ALOUETTE

Huelsensbeck (cocher): Hüho hüho. Ich grüsse Dich, o Lerche.

Tzara (alouette): Bonjour Mr Huelsensbeck!

Huelsensbeck (cocher): Was sagt mir Dein Gesang von der Zeitschrift Dada?

Tzara (alouette): Aha aha aha aha (f.) aha aha (decrsc.) cri cri
Huelsensbeck (cocher): Eine Kuh? Ein Pferd? Eine Strassen-
reinigungsmaschine? Ein Piano?

Tzara (alouette): Le hérisson céleste s'est effondré dans la terre
qui cracha sa boue intérieure je tourne auréole des continents
je tourne je tourne je tourne consoleteur.

Huelsensbeck (cocher): Der Himmel springt in Baumwollfetzen auf. Die Bäume gehen mit geschwollenen Bäuchen um.

Tzara (alouette): Parceque le premier numéro de la Revue Dada paraît le 1 août 1916. Prix: 1 fr. Rédaction et administration: Spiegelgasse 1, Zürich; elle n'a aucune relation avec la guerre et tente une activité moderne internationale hi hi hi hi.

Huelsensbeck (cocher): O ja, ich sah — Dada kam aus dem Leib eines Pferdes als Blumenkorb.
Dada platzte als Eiterbeule aus dem Schornstein eines Wolkenkratzers, o ja, ich sah
Dada — als Embryo der violetten Krokodile flog Zinnoberschwan.

Tzara (alouette): Ça sent mauvais et je m'en vais dans le bleu sonore antipyrine j'entends l'appel liquide des hyppopotames.

Huelsensbeck (cocher): Olululu Olululu Dada ist gross Dada ist schön. Olululu pette pette pette pette pette . . .

Tzara (alouette): Pourquoi est-ce que vous pettez avec tant d'enthousiasme?

Huelsensbeck (ein Buch des Dichters Däubler aus der Tasche ziehend): Pffft pette pffft pette pffft pette pffft pette . . .

O Tzara o!

O Embryo!

O Haupt voll Blut und Wunden.

Dein Bauchhaar brüllt —

Dein Steissbein quillt —

Und ist mit Stroh umwunden . . .

OoOo Du bist doch sonst nicht so!

Tzara (alouette): O Huelsensbeck, O Huelsensbeck

Quelle fleur tenez-vous dans le bec?

C'est votre Talent qu'on dit excellent

Actuellement caca d'alouette

Quelle fleur tenez-vous dans le bec?

Et vous faites toujours: pette

Comme un poète allemand

R. HUELSENBECK

T R. T Z A R A

31

Antologija *Cabaret Voltaire*, str. 31. Crteži: Marcel Janco.

HILZENBEK (kočijaš, na nemačkom): Hiho, hiho. Pozdravljam te, o, Ševo.

CARA (ševa, na francuskom): Dobar dan, g. Hilzenbek!

HILZENBEK (kočijaš): Šta mi tvoja pesma može reći o časopisu *Dada*?

CARA (ševa): Aha aha aha aha (*forte*) aha aha (*decrecendo*) kri kri

HILZENBEK (kočijaš): Krava? Konj? Cisterna za pranje ulica? Klavir?

CARA (ševa): Nebeski jež se srušio na zemlju koja je ispljunula svoj unutrašnji mulj okrećem oreol kontinenata okrećem utešitelja

HILZENBEK (kočijaš): Nebo se raspuklo na komadiće vate. Drveće hoda s nabrekli trbusima.

CARA (ševa): Zato što je prvi broj časopisa *Dada* izašao 1. avgusta 1916.¹ Cena: 1 franak. Redakcija i administracija: Špigelgase 1, Cirihi; on nema nikakve veze s ratom i bavi se modernom internacionalnom aktivnošću hi hi hi hi.

HILZENBEK (kočijaš): O da, video sam — Dada je izletela iz tela konja kao korpa cveća. Dada se raspukla kao čir na dimnjaku višespratnice, o da, video sam Dadu — vitlala je svojim cinober repom kao embrion ljubičastog krokodila.

¹ Prvi broj revije *Dada* pojaviće se tek jula 1917, posle mnogo odlaganja.

CARA (ševa): To baš gadno smrdi i zato odo' ja u zvučno aspirinsko plavetnilo u daljini čujem tečni zov nilskih konja.

HILZENBEK (kočijaš): *Olululu olululu* Dada je velika Dada je lepa. *Olululu pette pette pette pette...*

CARA (ševa): Šta te nagoni da petljaš s toliko entuzijazma?

HILZENBEK (izvlači iz džepa knjigu pesnika Dojblera²): *pfffft pette pfffft pette pfffft pette pfffft pette...*

O Cara, o!

O embrionu, o!

O sveta glavo rano ljuta.

Trbušne ti dlake riču

Trtica ti otekla

Uvezana slamom...

O-o, o-o mada obično ne izgledaš tako!

CARA (ševa): O Hilzenbeku, o Hilzenbeku.

Kakav to cvetak носиš u kljunu?

Da li je tvoj talenat, za koji kažu da je veliki,

U stvari samo lastina sračka?

Kakav to cvetak носиš u kljunu?

I to tvoje *pette*...

Kao neki nemački pesnik.

Tristan Tzara, Richard Huelsenbeck, „Dialogue entre un cocher et une alouette“ (u zaglavlju stranice, DADA), *Cabaret Voltaire*, Zürich, 1916, str. 31. Hilzenbekov deo dijaloga napisan je na nemačkom jeziku, a Carin na francuskom.

² Theodor Däubler (1876–1934), austrijski ekspresionistički pesnik (rođen u Trstu), blizak nekim berlinskim dadaistima, koje je podržao u svojim prikazima iz časopisa *Die Aktion*.

Beleška 14 o poeziji

Na poslednjoj stanici, pesnik odustaje od uzaludnog jecanja; jadikovke usporavaju napredovanje (vlaga minulih vekova). Ljudi koji se kljukaju suzama su samozadovoljni i teški; oni prebiraju po njima da bi zavarali zmije iza leđa svojih duša. Zarad obilja i eksplozije, pesnik može da pribegne i švedskoj gimnastici, samo ako ume da rasplamsa nadu (SADA). Bez obzira da li je smiren, vatren, mahnit, intiman, patetičan, spor ili temperamentan, on želi da entuzijazam proključa. Snaga, u svom plodnom obliku.

Nzati prepoznati i ubrati znake sile koju iščekujemo, koji se nalaze svuda, u suštinskom jeziku brojki, ugraviranih u kristalima, školjkama, šinama, oblacima, staklu, snegu, svetlosti, uglju, na ruci, u zracima koji se uvijaju oko magnetskih polova, na krilima. Istrajnost koja zaoštava i odapinje strele radosti ka astralnim zvonima, destilacija suštine iz talasa jednolične ishrane, stvoriteljka novog života. Ona koja teče u svim bojama i krvavi u krošnjama svih stabala. Snaga i žeđ, osećanje pred formom koja se ne može ni videti, niti objasniti – to je poezija.

Ne tražimo analogije u različitim formama u kojima se umetnost manifestuje; svaka od njih ima svoju slobodu, svoje granice. Nema ekvivalenta u umetnosti, svaki krak zvezde razvija se samostalno, širi se i upija u sebe svet koji mu odgovara. Ali, paralelizam koji obeležava putanje novog života, bez teorije, obeležiće epohu.

Svaki element treba da stekne sopstveni integritet, autonomiju, neophodan uslov za stvaranje novih konstelacija; svaki treba zauzme svoje mesto u grupi. Volja reči: uspravna slika,

jedinstvena konstrukcija, uzavrelih boja, gusta – snaga, u zajednici sa životom.

Umetnost je neprekidno nizanje razlika. Naime, nema merljive udaljenosti između „kako ste?“, ravni u kojoj neko razvija svoj svet i ljudskih postupaka, posmatranih u toj svetlosti podvodne čistote. Sila koja formuliše neki trenutak u tom neprekidnom smenjivanju razlika jeste delo. Sfera trajanja, volumen rađanja, pod pritiskom, bez uzroka.

Duh zrači novim mogućnostima: centralizovati ih, sakupiti, pod sočivom koje nije ni fizičko, niti konačno – to je ono što se popularno zove duša. Način na koji se izražavaju, preobražavaju – to su sredstva. Blistavo, kao zlatni odsjaj – sve jači lepet raširenih krila.

Bez pretenzija na romantičarski apsolut, nudim nekoliko banalnih negacija.

Poema više nije formalni čin: stvar ritma, rime, zvučnosti. Kada se prenesu u svakodnevni život, oni mogu postati sredstva, koja se koriste bez pravila ili zapisnika, kojima pridajem isti značaj kao i nekom krokodilu, užarenom mineralu, travi, oku, vodi, ravnoteži, suncu, kilometru, svemu što vidim u povezanosti i kao izraz jedne vrednosti koja bi lako mogla biti ljudska: osećajnosti. Elementi vole da se zbijaju jedni uz druge, da se grle, kao hemisfere mozga ili kabine prekookeanskih brodova.

Ritam je kas intonacije koju čujemo; ali, postoji i ritam koji se ne može ni videti, ni čuti: radijus unutrašnjeg grupisanja, koje vodi ka nekoj uređenoj konstelaciji. Sve do sada, ritam (stopa) je bio otkucavanje isušenog srca – zveckanje u trulom, tapaciranom drvetu. Ne želim da zaokružim neku strogu isključivost, takozvani princip, tamo gde postoji samo sloboda. Ali pesnik će ozbiljno pristupiti svom delu da bi otkrio njegove prave razloge; iz tog asketizma, procvetaće poredak, suštinski i čist. (Dobrota bez sentimentalnog odjeka, njena materijalna strana.)

Biti strog i neumoljiv, čist i iskren, prema svom delu, koje hoćemo da smestimo među ljude, nove organizme, kreacije koje žive u kostima svetlosti i čudesnim oblicima delovanja. (STVAR-NOST.) Sve ostalo, što se naziva literaturom, samo je popis imbecilnosti, koje služe za orijentaciju budućim profesorima.

Poema se probija ili buši krater, ostaj nema, ubija ili više, na lestvici sve većeg ubrzanja. Ona više neće biti proizvod optike, kao ni razuma ili inteligencije – ona će zavisiti od svog dejstva ili sposobnosti da preobrazi tragove osećanja, da ih primeni.

Poređenje je književno sredstvo koje nas više ne zadovoljava. Ima raznih načina da se neka slika formuliše ili uključi, ali elementi će biti preuzimani iz drugačijih i udaljenih sfera.

Više nas neće voditi logika, a njen promet, iako zgodan, postao je nemoćni, varljivi odbljesak, razbacivanje novčanica sterilnog relativizma, čiji se sjaj za nas zauvek ugasio. Neke druge stvaralačke sile viču u svojoj slobodi, raskošnoj, neuhvatljivoj i džinovskoj, s planina kristala i molitve.

Sloboda sloboda: pošto nisam vegetarijanac, ne mogu da vam dam nikakav recept.

Tama je plodna, ako je zapravo svetlost, tako čista i bela da zaslepljuje naše bližnje. Tamo gde se njihova svetlost završava, naša počinje. Njihova svetlost je za nas – u magli – ples mikroskopskih i beskrajno zbijenih elemenata, u senci nepreciznog vrenja. Zar materija u svom čistom stanju nije gusta i nepogrešiva?

Pod korom srušenih stabala, tražim sliku stvari koje dolaze, vitalnost, a u podzemnim kanalima, u mraku gvožđa i uglja, život možda već počinje da bubri.

Tristan Cara

„Note 14 sur la poésie“ (1917), *Dada*, n° 4–5, Zürich, 15. V 1919, 4.

Beleška 2 o umetnosti: H. Arp.

Visovi pevuše ono o čemu se priča u dubinama.

Priroda je organizovana kao celina, užad fantastičnih brodova koja se sustiču u žiži sunčevih zraka, u skladu s principima koji raspoređuju kristale insekte hijerarhijski kao krošnju drveta.

Svaka stvar u prirodi neguje jasnoću organizacije, skrivenu, vođenu odnosima koji zbijaju, kao u porodicu, lunarnu svetlost, osu točka koji se beskonačno okreće, sferu, ona vezuje svoju slobodu, svoje konačno, apsolutno postojanje za svoje bezbrojne, graditeljske zakone.

Moja sestra koren, cvet, kamen.

Organizam je savršen, u nemoj inteligenciji žilica lišća i krila insekata i u svojoj pojavnosti.

Čovek je prljav, ubija životinje, biljke, svoju braću, svađa se, inteligentan je, priča previše, nije u stanju da kaže šta misli.

Ali umetnik je tvorac: on zna kako da napravi formu koja će biti organska. On odlučuje. On pravi boljeg čoveka. Neguje vrt namera, komanduje.

Čistota principa me čini srećnim, videti dalje od horizontalnog koje se širi i ošamućuje biljne novitete iz dalekih zemalja; led cveta.

Vertikalno: ozbiljno razmišljati o beskonačnosti dok hraniš dubinu trenutka pred licem životinje.

H. Arp

simetrija

cvet ponoćnog susreta

u kojem vrtoglavica i ptica postaju smirenost oreola
i uspinje se lozica hmelja

(a) cvet postaje kristal ili skarabej, magnet, zvezda
koja želi da živi prostim životom.

Ako bismo mogli da živimo čudo dosegli bismo visine gde bi tvoja krv postala anđeoski poredak, astronomska medicina, tumač Pisma – verovanje jasno usađeno u prostodušna srca – mudrost znanje.

Tristan Cara

„Note 2 sur l'art. H. Arp“, *Dada*, n° 2, Zürich, decembar 1917, 2.

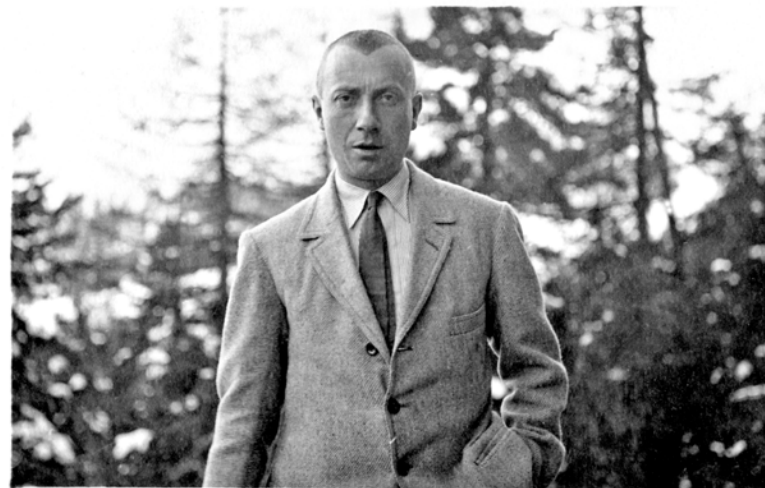
Arp, „La Mise au tombeau des oiseaux et papillons: Portrait de Tristan Tzara“, „Polaganje u grob cveća i leptira: Portret Tristana Care“, reljef, 1916 (prema Karavađovom „Polaganju Hrista u grob“).

ARP

Poznajem Arpa još od najranijeg detinjstva našeg boga političara. Nosio je frizuru u egipatskom stilu, s velikim trouglovima, i plesao dvokorak kao niko – ne zaboravimo da ga je nunala jedna crnkinja, čeljade dlakavo i lako, i da su ga hranili samo mesom belgijskih beba.

Arp se zaputio mračnim stazama, i otkrio jezerca u kojima se bog brčka u američkim zadovoljstvima. Na marginama njegovih crteža, možemo da vidimo kako se pomalaju obrisi čarobne stonoge, zatim stolica, otvorena knjiga s listovima od krila skakavaca – zašto zastajemo ispred vrata trgovca starim oblacima, zašto iz tog oka žiroškopa kaplje krv – i cvet koji sve to umiva. I dok svi slikari prave lepe stvari, Arp pravi nešto što nije ni dobro ni loše, ni veliko ni malo, ni levo ni desno, on crta neposredno, kao da je umočio kažiprst u kantu crne boje. Latentna transformacija rasprostire svoju riznicu neočekivanih slika, s njihovim različitim momentima i dremežima, bez tegoba kao što su cerebralna vrludanja za vreme morskih snova, linija se odmotava i poprima čudne proporcije. Nema ničeg mističnog, nikakve grube mudrosti, vulgarnosti, kao kod dogmatskih proroka moderne umetnosti, nema ničeg osim igre, kao što su život i osećanja, bez apsurdnih razlika, kao što je ona između ozbiljnosti i lakoće. Da li je bog lak ili težak? Ozbiljan ili produhovljen? Sve je to šala. Volim Arpa zato što to zna, zato što ne veruje ni u genije, ni u idiote, zato što zna da nismo ništa drugo do noćni izdisaji neke zlokobne fantazije.

Ispred fotelje, širom otvorenih očiju, gledao je kako se njegov deda pretvara u fotelju – bilo je to u vreme kada su Buri stukli milijarde u jedan džinovski bujabez. (Plantaže duvana.)

Arp, Weggis (Švajcarska), 1910.

Radujmo se, još nije došlo vreme da se umetnost prodaje kao diplome kubističkih, futurističkih ili purističkih piona, tih pijavica organizovane gluposti, tih daveža, koji pucaju od samozadovoljstva i sujete, naučne i smrdljive. Pozdravljam te, Arpe, blagi osmehu morske kiše.

TRISTAN CARA

„Arp“, *Merz* n° 6 (ed. Kurt Schwitters), 1923, 49.

Smrt Gijoma Apolinera

GUILLAUME APOLLINAIRE
Par Irène LAGUT

ne znamo mi ništa
ne znamo ništa o bolu
toj gorkoj studeni
koja dubi brazde u našim mišićima
on bi više voleo kad bi radost pobeđe
bila obuzdana u tišini mudre tuge
tu se više ne može uraditi
ali kad bi sneg počeo da pada nagore
kad bi se sunce uzdiglo u našoj kući usred noći
da nas ugreje
kad bi drveće visilo naglavačke sa svojim krošnjama
– velikim suzama –
i kad bi se ptice spustile među nas da se ogledaju
u mirnoj vodi jezera iznad naših glava
ONDA BI SE MOGLO ZAMISLITI
da je smrt samo lepo, dugo putovanje
beskrajni odmor mesa od trupa i kostiju

TRISTAN CARA

„La mort de Guillaume Apollinaire“, SIC, n° 37–38–39, Paris, 15. II
1919, Komemorativno izdanje posvećeno smrti Gijoma
Apolinera (9. XI 1918).

Dada za sve

Neskriveni optimizam

za:
društvene čajanke
fabrikante šibica
dosadu novca
noć najvišeg reda
nitrogenski cilindar pokriven cilindrom
filozofa zaljubljenog u čari devičanskih vodopada
lep planinski pejzaž s mesecom i njegovim de luks potočićem
kauboja koji nas hvata lasom svojih reči
šećer od ječma
šećer oluje
misionara koji propoveda nesanicu
staklenu nogu punu vode i ptica
ekser koji izbija iz tečnih čudesa
šorpionona koji broji buduće lavine
i lavine koje uredno u vreće slažu
uprava pošte i društvo anonimnih vojnika tanke sjajne kože i
pomalo nabubrele od

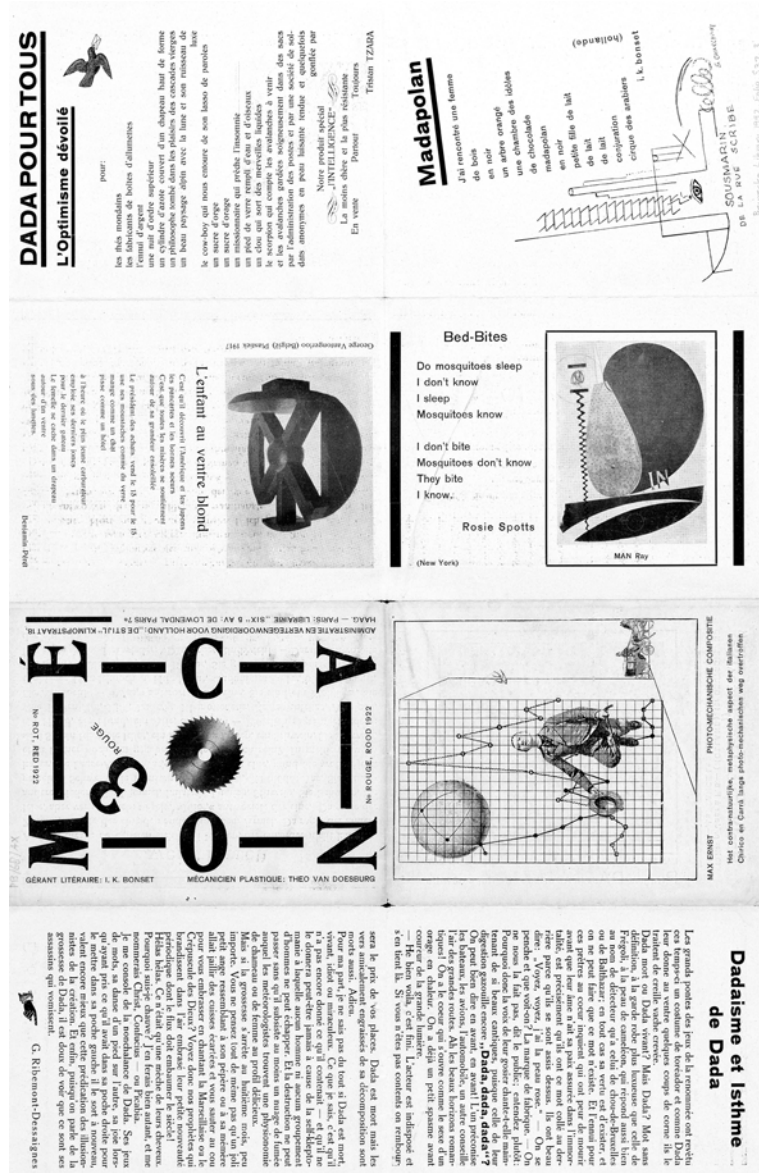
Našeg specijalnog proizvoda

„INTELENCIJE“

Najjeftinije i najotpornije
Na prodaju Svuda U svako doba

Tristan Cara

„L'Optimisme dévoilé“ (1919), *Oeuvres complètes*, 1:226. Prvi put objavljeno u časopisu *Mécane* (Theo van Doesburg), n° 3, 1922, kao „Dada pour tous: L'Optimisme dévoilé“.

Mécane (Theo van Doesburg), n° 3, 1922, osam presavijenih stranica, s Carinom poemom gore levo.

Visoka moda

Gospodin Aa antifilozof

Kapetane!

Sportski automobili, otvorene sile vodopada prete nam, čvor zmija, bič lanaca, trijumfalno napreduju kroz predele za-
gađene večnim besom.

Kapetane!

Sve optužbe zbog zlostavljanih životinja, zbog ugriza iznad kreveta, zbog zevanja u rozetama krvi, zbog kiša kamenih zuba i mrlja izmeta u kavezima zatrpavaju nas beskonačno kaputima, poput snega.

Kapetane!

Odbljesci uglja, koji pred vašim očima postaju foke, munje, insekti, eskadroni halucinacija, čudovišta na točkovima, krici mehaničkih mesečara, tečni želuci na srebrnim pločama, okrutnosti mesožderskog cveća, napašće jednostavan, seoski dan i bioskop vašeg sna.

Kapetane!

Čuvajte se plavih očiju.

„Haute couture“, *Proverbe* (časopis Pola Elijara, 6 brojeva), n° 1,
februar 1920, 3.

Razgovor o kubizmu sa Žanom Metsenžeom

Ovaj razgovor se, naravno, nikada nije dogodio. Cara se pridružuje Fransisu Pikabiji i još nekim dadaistima, u otvorenom napadu na kubističku aristokratiju iz Salona nezavisnih (Salon des indépendants) i udruženja Zlatni presek (Section d'Or). Glavni protagonisti, među koje dadaisti sada ubacuju seme razdora, jesu pioniri francuskog kubističkog pokreta i autori njegovog glavnog manifesta, *De „cubisme“* (1912), Alber Glez i Žan Metsenže (Albert Gleizes, Jean Metzinger). Za više detalja o razlozima za ovaj mali rat sa kubistima, videti tekst „Sećanja na dadaizam“. (AG)

391, str. 7.

Tristan Cara i Žan Metsenže upoznali su se jula 1920, u domu jedne osobe sumnjivog morala, koja je htela da proda svoje kubističke slike, da bi kupila engleski šinjel.³

Ovaj razgovor su vodili Metsenže i Cara, oko Albera (Gleza) – i napominjemo da nam je Metsenže lično potvrdio autentičnost razgovora i odobrio njegovo objavljivanje u časopisu 391.

TRISTAN CARA: Šta mislite o Glezovoj knjizi *Kubizam i njegovo razumevanje* (*De cubisme et de moyens de le comprendre*, 1920)?

ŽAN METSENŽE: Apsolutni idiotizam.

³ Kondom. Inače, neprevodiva igra reči, na račun Glezovog prezimena. U originalu, „une capote en gleizes“, što zvuči isto kao i „une capote anglaise“, „engleski šinjel“ (ili kapuljača), dakle, kondom.

CARA: Šta je hteo da postigne s tom knjigom?

METSENŽE: Bilo mu je potrebno da kubizam objasni samom sebi, pošto ga još nije shvatio!

CARA: Šta mislite o Glezovoj logoreji, od koje očigledno pati?

METSENŽE: Radije se izlažem nekim drugim zvucima, recimo, uzdasima neke lepe žene.

CARA: Kada je tačno Glez postao kubista?

METSENŽE: Po meni, on to nikada nije ni bio.

CARA: Pošto ste i sami kubista, da li imate mnogo toga zajedničkog sa Glezom?

METSENŽE: Ako je Glez kubista, onda ja sigurno nisam; ako ja jesam, onda on nije.

CARA: Da li su Glezove ideje zaista njegove?

METSENŽE: Jedino što je Glezu zaista blisko jeste grupni rad.

CARA: Ko je osnivač kubizma?

METSENŽE: Rafael.

CARA: Zašto ste napisali knjigu zajedno sa Glezom?

METSENŽE: Zato što sam neopisivo lenj, tako da mi je bio potreban sekretar.

Tristan Cara

„Interview de Jean Metzinger sur le cubisme“, 39I, n° 14, novembar 1920, 7.

New York Dada

„S Menom Rejom i jednom našom prijateljicom, Besi Bruer (Bessie Breuer), pripremam *New York Dada*. Da li bi bio tako dobar da od Care zatražiš kratku, pisanu autorizaciju [za reč DADA], koju bismo objavili u časopisu? Ovde, Ništa, večno, Ništa, vrlo dada.“⁴

Marsel Dišan, pismo Fransisu Pikabiji, 22. januar 1921.

Autorizacija

Časopisu *The New York Dada*:

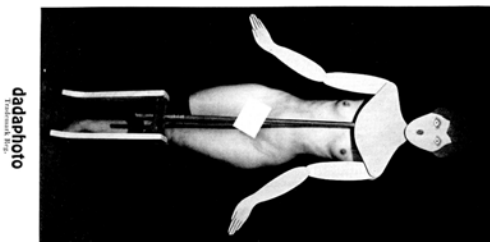
Pitali ste me za odobrenje da svoj časopis nazovete Dada. Ali dada pripada svima. Znam neke izuzetne ljude koji se zovu Dada. Gospodin Žan Dada; g. Gaston de Dada; pas Fransisa Pikabije zove se Zizi de Dada, a u komadu Žorža Ribmona-Desenja papa se takođe zove Zizi de Dada. Mogao bih da vam navedem na desetine primera. Dada pripada svima. Kao ideja o bogu ili o četkici za zube. Ima ljudi koji su vrlo dada ili više dada; dada se može pronaći svuda i kod svakog pojedinca. Kao i bog i četkica za zube (uzgred, izvanredan izum).

Dada je novi tip; mešavina čoveka, naftalina, sundera, životinje od tvrde gume i krmenadle, u kombinaciji sa sapunom za čišćenje mozga. Zdravi zubi su važni za dobro varenje, a

⁴ Navedeno u Caroline Cros, *Marcel Duchamp*, Reaktion Books (Critical Lives), 2006, 75.

EYE-COVER

ART-COVER

CORSET-COVER

AUTHORIZATION

NEW YORK-DADA:

You ask for authorization to name your periodical Dada. But Dada belongs to everybody. I know excellent people who have the name Dada. Mr. Jean Dada; Mr. Gaston de Dada; Fr. Picabia's dog is called Zizi de Dada; in G. Ribemont-Dessaigne's play, the pope is likewise named Zizi de Dada. I could cite dozens of examples. Dada belongs to everybody. Like the idea of God or of the tooth-brush. There are people who are very dada, more dada; there are dadas everywhere all over and in every individual. Like God and the toothbrush (an excellent invention, by the way).

Dada is a new type; a mixture of man, naphthalene, sponge, animal made of ebonite and beefsteak, prepared with soap for cleansing the brain. Good teeth are the making of the stomach and beautiful teeth are the making of a charming smile. Halleluiah of ancient oil and injection of rubber.

There is nothing abnormal about my choice of Dada for the name of my review. In Switzerland I was in the company of friends and was hunting the dictionary for a word appropriate to the sonorities of all languages. Night was upon us when a green hand placed its ugliness on the page of Larousse—pointing very precisely to Dada—my choice was made. I lit a cigarette and drank a demitasse.

For Dada was to say nothing and to lead to no explanation of this offshoot of relationship which is not a dogma nor a school, but rather a constellation of individuals and of free facts.

Dada existed before us (the Holy Virgin) but one cannot deny its magical power to add to this already existing spirit and impulses of penetration and diversity that characterizes its present form.

There is nothing more incomprehensible than Dada.

Nothing more indefinable.

With the best will in the world I cannot tell you what I think of it.

The journalists who say that Dada is a pretext are right, but it is a pretext for something I do not know.

Dada has penetrated into every hamlet; Dada is the best paying concern of the day.

Therefore, Madam, be on your guard and realize that a really dada product is a different thing from a glossy label.

Dada abolishes "nuances." Nuances do not exist in words but only in some atrophied brains whose cells are too jammed. Dada is an anti "nuance" cream. The simple motions that serve as signs for deaf-mutes are quite adequate to express the four or five mysteries we have discovered within 7 or 8,000 years. Dada offers all kinds of advantages. Dada will soon be able to boast of having shown people that to say "right" instead of "left" is neither less nor too logical, that red and valise are the same thing; that 2765 = 34; that "fool" is a merit; that yes = no. Strong influences are making themselves felt in politics, in commerce, in language.

The whole world and what's in it has slid to the left along with us. Dada has inserted its syringe into hot bread, to speak allegorically into language. Little by little (large by large) it destroys it. Everything collapses with logic. And we shall see certain liberties we constantly take in the sphere of sentiment, social life, morals, once more become normal standards. These liberties no longer will be looked upon as crime, but as itches.

I will close with a little international song: Order from the publishing house "La Sirène" 7 rue Pasquier, Paris, DADAGLOBE, the work of dadas from all over the world. Tell your bookseller that this book will soon be out of print. You will have many agreeable surprises.

Read Dadaglobe if you have troubles. Dadaglobe is in press. Here are some of its collaborators:

Paul Citroen (Amsterdam); Baader Daimonides; R. Hausmann; W. Heartfield; H. Hoeh; R. Huelsenbeck; G. Grosz; Fried Hardy Worm (Berlin); Clement Pansacres (Bruxelles); Mac Robber (Calcutta); Jacques Edwards (Chili); Baargeld, Armada v. Dulgedalzen, Max Ernst, F. Haubrich (Cologne); K. Schwitters (Hannovre); J. K. Bonset (Leyde); Guillermo de Torre (Madrid); Gino Cantarelli; E. Bacchi, A. Fiozzi (Mantoue); Kru-senitch (Moscou); A. Vagts (Munich); W. C. Arensberg, Gabrielle Buffet, Marcel Duchamp; Adon Lacroix; Baroness v. Loringhoven; Man Ray; Joseph Stella; E. Varese; A. Stieglitz; M. Hartley; C. Kahler (New York); Louis Aragon; C. Brancusi; André Breton; M. Buffet; S. Char-choune; J. Crotti; Suzanne Duchamp; Paul Eluard; Benjamin Peret; Francis Picabia; G. Ribemont-Dessaignes; J. Rigaut, Soubeyran; Ph. Soupault, Tristan Tzara (Paris); Melchior Vischer (Prague); J. Evola (Rome); Arp; S. Taeuber (Zurich).

The incalculable number of pages of reproductions and of text is a guaranty of the success of the book. Articles of luxury, of prime necessity, articles indispensable to hygiene and to the heart, toilet articles of an intimate nature.

Such, Madame, do we prepare for Dadaglobe; for you need look no further than to the use of articles prepared without Dada to account for the fact that the skin of your heart is chapped; that the so precious enamel of your intelligence is cracking; also for the presence of those tiny wrinkles still imperceptible but nevertheless disquieting.

All this and much else in Dadaglobe. TRISTAN TZARA.

lepi zubi su važni za šarmantan osmeh. Aleluja drevnih ulja i injekcija gume.

Nema ničeg neobičnog u tome što sam za svoju reviju izabrao naziv Dada. U Švajcarskoj sam, zajedno s prijateljima, prelistavao rečnik u potrazi za rečju koja bi dobro zvučala na svim jezicima. Noć se spustila na nas, kada se neka ružna, zelena ruka ukazala na stranici Larusa i uperila prst na reč dada. Znao sam da je to pravi izbor. Zapalio sam cigaretu i ispio šoljicu kafe.

Naime, dada nije trebalo da znači ništa, niti da objašnjava izdanke tog odnosa, koji nije ni dogma, niti neka škola, već konstelacija pojedinaca i slobodnih aspekata.

Dada je postojala i pre nas (Sveta Devica), ali ne može se osporiti čarobna moć s kojom su prodorni impulsi i raznolikost njene sadašnje forme doprineli onoj već postojećoj.

Nema ničeg nedokučivijeg od dade.

Ničeg neodređenijeg.

Uz svu dobru volju na svetu, ne mogu vam reći šta mislim o njoj.

Novinari su u pravu kada kažu da je dada samo izgovor, ali ja ne znam za šta.

Dada je prodrla u svaku zabit; dada je najisplativija investicija na svetu.

Prema tome, madam, dobro obratite pažnju i shvatite da pravi dada proizvod nije isto što i neka sjajna etiketa.

Dada odbacuje „nijanše“. Nijanše ne postoje u svetu već samo u atrofiranim mozgovima, sa zakrčenim ćelijama. Dada je pomada protiv „nijansi“. Prosti pokreti, kojima se sporazumevaju gluvonemi, dovoljni su za objašnjavanje četiri ili pet tajni koje smo otkrili u proteklih 7-8000 godina. Dada nudi sve mogućnosti pogodnosti. Dada će uskoro moći da se pohvali kako je uspela da objasni ljudima da reći „desno“ umesto „levo“ nije ni manje, niti previše logično; da su crveno i kofer jedno te isto; da je 2765 = 34; da je „budala“ vrlina; da je da = ne. Njen uticaj

se snažno oseća u politici, trgovini i jeziku. Ceo svet i sve u njemu nagnulo se na levo, zajedno s nama. Dada je zabola svoj špric u vrući hleb, alegorijski rečeno, u jezik. Malo po malo (mnogo po mnogo) ona ga uništava. Sve se ruši, zajedno s logikom. I videćemo kako određene slobode, koje smo neprekidno dopuštali u sebi u sferi osećanja, društvenog života i morala, opet postaju nešto normalno. Na te slobode se više neće gledati kao na prestup već kao na golicanje.

Završavam s jednim malim, internacionalnim songom:

[Sledi Carina najava za *Dada globus*.]

Naručite od izdavača „La Sirene“, ulica Paske 7 (Pariz), knjigu *Dada globus* (Dadaglobe), delo dada sa svih strana sveta.⁵ Recite svom knjižaru da će knjiga brzo planuti. Očekuju vas mnoga lepa iznenađenja.

Čitajte *Dada globus* ako imate problema. *Dada globus* izlazi iz štampe. Evo imena nekih saradnika:

Paul Citroen (Amsterdam); Baader, Daimonides, R. Hausmann, W. Heartfield, H. Hoech, R. Huelsenbeck, G. Grosz, Fried Hardy Worm (Berlin); Clement Pansaers (Brisel); Mac Robber (Kalkuta); Jacques Edwards (Čile); Baargeld, Armada v. Dulgedalzen, Max Ernst, F. Haubrich (Keln); K. Schwitters (Hanover); J. K. Bonset (Lajden); Guillermo de Torre (Madrid); Gino Cantarelli, E. Bacchi, A. Fiozzi (Mantova); Krusenitch (Moskva); A. Vagts (Minhen); W. C. Arensberg, Gabrielle Buffet, Marcel Duchamp, Adon Lacroix, Baroness v. Loringhoven, Man Ray, Joseph Stella, E. Varese, A. Stieglitz, M. Hartley, C. Kahler (Njujork); Louis Aragon, C. Brancusi, André Breton, M. Buffet, S. Charchoune, J. Crotti, Suzanne Duchamp, Paul Eluard, Benjamin Peret, Francis Picabia, G. Ribemont-Dessaignes, J. Rigaut,

⁵ Posle časopisa *Dada* br. 4–5, poznatog i kao „Antologija dade“, iz 1919, Cara je planirao jednu veliku internacionalnu antologiju, koja bi se zvala *Dadaglobe* i za koju je počeo da prikuplja tekstova i piše (komične) biografske crtice; ali, ta antologija se nikada nije pojavila.

Soubeyran, Ph. Soupault, Tristan Tzara (Pariz); Melchior Vischer (Prag); J. Evola (Rim); Arp, S. Taeuber (Cirih).

Bezbroj stranica s reprodukcijama i tekstovima garancija je uspeha ove knjige. Članci o luksuzu, o osnovnim potrebama, članci o stvarima nužnim za higijenu i srce, toaletni članci, intimne prirode.

To je, madam, ono što spremamo za *Dada globus*; korišćenje preparata pripremljenih bez dade je razlog zašto je koža vašeg srca tako ispućala; zašto se na dragocenom emajlu vaše inteligencije pojavljuju naprsline; i odgovor na pitanje odakle te male, još uvek nevidljive, ali opet zabrinjavajuće bore.

Sve to i još mnogo toga očekuje vas u *Dada globusu*.

Tristan Cara

„Authorization“, *New York Dada*, april 1921, 2.

Marcel Duchamp, kao Rose Selavy, na bočici parfema *Belle Haleine, Eau de Voilette*. Centralna ilustracija na koricama *The New York Dada*, 1921. Foto: Man Ray.

MANIFESTATION CHARENTONNESQUE

Les disciples de "Dada" à l'Église
Saint-Julien-le-Pauvre

Les vieilles pierres de la charmante église Saint-Julien-le-Pauvre dont certaines datent de l'IXe siècle, ont dû frissonner de honte et d'horreur, en voyant pénétrer dans le jardin où s'élevait jadis l'ancien Hôtel-Dieu, la bande hétéroclite des dadaïstes militants accompagnée d'une foule de curieux et de badauds!

Pauvre petite église! Que de mots sans suite, que de phrases sans idées, que d'inutilités, n'as-tu pas été obligée d'entendre?

Le dadaïsme qui est la conscience... ou l'inconscience déformée totale de l'humorisme.

Tzara, qui lui, parle comme jadis M. Marinetti, vint ensuite et déclama quelques burlesques prophéties:

— Fiacre, soulier, chapeau, camembert, dandisme, ministère, amitié, affaire, pantalon, gazomètre, affection, statue, littérature, manège, grrrrr!!! Ne s'en va pas le ridicule, et produis. Tu as encore le temps d'écrire 80 volumes.

Donne de l'importance au moindre geste, et tu seras un homme important! Moi j'ai horreur de ça. Jette-toi dans la discussion, comme un simple taureau dans un match de rugby. Bois

Sous la pluie

(Photo Comédia.)

à comme toute chose folle et inintelligible, groupé quelques « fervents » dont la principale joie est de se « payer » la tête des badauds. C'est d'ailleurs un « truc » démodé depuis Baudelaire!

Donc, hier après-midi, sur le coup de trois heures, Tristan Tzara et ses camarades: Louis Aragon, André Breton, G. Ribemont-Dessaignes, Jacques Rigaut, J. Hussar, Gabrielle Buffet, Benjamin Péret, Arp, Paul Eluard, etc., pénétraient dans le ravissant jardin donnant sur Notre-Dame.

André Breton qui parle comme feu Nicolet, prit immédiatement la parole et s'adressant au public:

— Vous revolez! Vous êtes les mêmes! Notre silence n'a pas réussi à vous persuader que nous n'étions ni drôles ni tragiques. Nous avons laissé croire que Dada était mort. Mais ce n'était qu'une expérience. Nous vous retrouvons aussi idiots qu'à la première manifestation Dada, accourus en foule, au premier entrefeu de pluie, faits à votre image!

« Hier soir encore nous aurions été bien en peine de vous dire ce que nous allions faire, mais par contre nous prévoyions ce qui allait se passer. Ah ça! Dites-nous donc un peu ce que vous attendez de nous. Croyez-vous que nous avons du talent, que nous sommes voués à un succès quelconque autre que le succès académique que vous nous faites? »

« Nous pouvons imaginer les pires salades, vous nous trouverez toujours une excuse. Mais dites-vous bien une chose: nous n'arriverons jamais à rien... mais vous non plus!... etc... »

Et il continua sa plaidoirie sur le même ton et sur le même sujet.

de la bière, même une vie régulière et paisible, grand père. Moi j'ai horreur de ça. L'horreur est horrible! Hoquet de morue. Encore un petit pas et tu es arrivé, etc. etc... »

Après avoir ainsi affiché publiquement ses opinions sur l'humanité, Tristan Tzara laissa la place à Raymond Duncan qui fit l'éloge du Dadaïsme (bien entendu!) et souhaita que tous les adeptes de ce nouveau « culte » fassent partie du Parlement: « le public, déclara-t-il, comprendrait et apprécierait mieux les discours (etc...) »

— La pluie, annonça ensuite André Breton, nous a empêché de mettre tous nos projets à exécution. Nous avions invité un réparateur de porcelaine, qui de temps à autre nous aurait joué un petit air sur son instrument, et nous comptions également sur un marchand de cacahuètes. Notre but n'en a aucun, nous sommes la négation de tout!... »

... Et cela durait depuis une heure et demie! Je remercie mon père de m'avoir construit de cette façon qu'il m'est permis de résister à des chocs aussi violents!

Malgré tout j'avoue avoir poussé un large soupir de soulagement lorsque je me suis retrouvé tout seul dans le charmant rue Saint-Julien-le-Pauvre, après m'être échappé enfin de cette réunion que ne désavoueraient pas les penseurs de Saint-Maurice!

Je remercie néanmoins les Dadaïstes, de m'avoir attiré dans ce vieux coin de Paris, ignoré de bien des Parisiens, car j'ai pu, tout à loisir, visiter cette admirable petite église, et faire entre la puissante culture de l'art des anciens et la puérilité du siècle actuel, une comparaison cruelle pour le « culte dadaïste... »

ASTÉ D'ESPARBÈS.

„Predavanje“ ispred crkve
Sen Žilijen le Povr

Pariz, 14. IV 1921, prema transkriptu iz lista *Comoedia*, od 15. IV 1921, str. 2, iz članka Asté d'Esparbès, „Les disciples de 'Dada' à l'église Saint-Julien-le-Pauvre“ (Pristalice dade kod crkve Sen Žilijen le Povr), s podnaslovom, „Manifestation charentonnesque“ (Otkaćena manifestacija). Navedeno u Michel Sanouillet, *Dada à Paris*, Jean-Jacques Pauvert, Paris, 1965 (CNRS Éditions, 2005), str. 215 (str. 179 eng. izdanja, *Dada in Paris*, MIT Press, 2009).

Članak je zanimljiv zbog toga što pokazuje da je tadašnja štampa, posle prvih histeričnih reakcija, brzo pronašla nišu za dadu, odnosno, ton za rutinsko izveštavanje o njenim „šarentonskim“ ludorijama (prema Šarentonu, ludnici u kojoj je bio zatočen i de Sad). (AG)

TRISTAN CARA:

„Fijaker, cipela, šešir, kamember, igranka, ministarstvo, priateljstvo, poslovi, pantalone, gasometar, naklonost, statua, literatura, ringišpil, grrr! Ne umišljaj da si smešan i stvaraj. Još uvek imaš vremena da napišeš svojih osamdeset tomova. Poklanjaj značaj i najmanjem gestu i bićeš veliki čovek! Meni lično je to odvratno. Baci se u diskusiju, kao mladi junac u ragbi meč. Loči pivo, vodi normalan život, postani deda. Meni lično je to odvratno. Užas je užasan! Bakalar štuca. Još samo jedan mali korak i uspeh je zagarantovan...“, itd.

Svedočenje na suđenju Baresu

SALLE DES SOCIÉTÉS SAVANTES

8 RUE DANTON

LE VENDREDI 15 MAI 1921 A 20 H 50 PRECISES

MISE EN ACCUSATION

ET

JUGEMENT

DE

M. MAURICE BARRÈS

PAR

DADA

12 Spectateurs constitueront le jury. Nos services reconnaissent à toute personne qui d'avance nous envoie le 11 mai 1921, avant le 11 mai 1921, un bon de faire justice.

PRIX DES PLACES

Ire SÉRIE 15 FR

IIme SÉRIE 10 FR

IIIme SÉRIE 5 FR

BALCON 5 FR

(TOUS DROITS COMPRIS)

LOCATION :

AUSANS PAREIL 47, Avenue KLÉBER

TEL. PASSY 25-22

AUX SOCIÉTÉS SAVANTES

28, RUE SÉPULTURE (Vte)

EXTRAIT DE L'ACTE D'ACCUSATION :

Dada, estimant qu'il est temps pour lui de mettre au service de son esprit négateur un pouvoir exécutif et décidé avant tout à l'exercer contre ceux qui risquent d'empêcher sa dictature, prend dès aujourd'hui des mesures pour abattre leur résistance.

Considérant qu'un homme donné, étant à une époque donnée, en mesure de résoudre certains problèmes est coupable si,

soit par désir de tranquillité,
soit par besoin d'action extérieure,
soit par self-cleptomanie,
soit par raison morale,

il renonce à ce qu'il peut y avoir d'unique en lui ; s'il donne raison à ceux qui prétendent que sans l'expérience de la vie et la conscience des responsabilités il ne peut y avoir de proposition humaine, qu'il n'y a pas sans elles de véritable possession de soi-même ;

et s'il trouble dans ce qu'elle peut avoir de puissance révolutionnaire l'activité de ceux qui seraient sensés de puiser à son premier enseignement,

accuse Maurice Barrès de crime contre la sûreté de l'esprit.

Le tribunal : Président — André Breton, Assesseurs — Théodore Fraenkel et Pierre Deval.

L'accusateur public : Georges Ribemont-Dessaignes.

La Défense : Louis Aragon — Philippe Soupault,

Les Témoins : Tristan Tzara, Jacques Rigaut, Benjamin Péret, Margueritte Buffet.

Pierre Drieu la Rochelle, Renée Dunan, Louis de Gonzague Frick,

Henri Hertz, Achille Le Roy, Georges Pioch, Rachilde, Serge Romoff, Marcel Sauvage, Giuseppe Ungaretti, etc.

Letak s najavom suđenja Baresu.

„Suđenje“ Morisu Baresu (Maurice Barrès, 1862–1923), neprikosnovenoj književnoj veličini, akademiku i teškom reakcionaru, nacionalisti i ratnom huškaču. Jedan od pokušaja pariske dade, u ovom slučaju pre svega Andrea Bretona, da siđe s vodviljske scene i zakorači u smelija suočavanja s postojećim poretком stvari. Ali ovo je i dalje bio vodvilj, sa sve kostimima i scenografijom, makar i sa ozbiljnim odjecima u skandalizovanoj javnosti, koja je još živela svoju mešavinu trijumfalizma i pobožnog pijeteta prema „vrednostima“ zbog kojih se išlo u Veliku klanicu. Sama forma „suđenja“ izazvala je veliko negodovanje kod nekih članova grupe, najviše kod Care, Ribmon-Desenja, Rigoa i naravno Pikabije, nezainteresovanog za bilo kakav konstruktivan pomak; „sud“, makar i „revolucionarni“ (kako ga je najavio Breton), nije bio nimalo dada; ali i oni će se pridružiti predstavi (osim Pikabije), iako će taj pokušaj uneti prve vidljive znake razdora.

Kompletan zapisnik sa „suđenja“ objavljen je u časopisu *Littérature*, br. 20, u avgustu 1921. Za one koji poslovično žure da Bretona prikažu u lošem svetlu (uzgred, kao mali test, izbacite Bretona iz 20. veka i javite mi šta ostaje), treba reći da ovaj, kao urednik časopisa i inicijator cele akcije, ne samo da nije na bilo koji način cenzurisao Carine urnebesne opaske i uvrede na račun cele grupe i njegov posebno – Cara ne štedi Baresa, ali to kao da mu je bilo manje zanimljivo – nego je i svojim kratkim pitanjima, bez ulaženja u širu polemiku, svesno davao Cari šlagvort, iako je u tome mogao izvući samo

deblji kraj. Prepustio je Cari sav mogući prostor za njegove neobuzdane bravure. I ovde vredi ponoviti da će i posle svih žestokih sukoba, koji su išli sve do Carinih sudskih tužbi protiv Bretona i njegovih najbližih drugara (ovo navodno suđenje mu je smetalo, pravi sud nije, mada treba reći da mu to nije prešlo u naviku), Cara prići pariskoj nadrealističkoj grupi i u njoj ostati duže nego u bilo kojoj drugoj avangardnoj formaciji, a u nadrealizmu i do kraja života. I to je bilo dosledno: još od svojih prvih dadaističkih istupa, Cara je bio nadrealista pre nadrealizma, ako se pogleda njegov izraz (isto važi i za Arpa), tako da nije bila reč o nekakvom odricanju od dade. Dadaisti su sazrevali, doslovno odrastali: Cara je 1916, u nultoj godini dade, imao 20 godina, a *Manifest 1918*. napisao je s 22 (on i Breton su inače bili vršnjaci); išli su u susret novim iskušenjima i otkrićima, i to se, kod dobrog dela te međuratne generacije, posle zvalo „nadrealizam“ (sa ili bez pariske grupe).

Bares je bio okvalifikovan kao što smo ovde već naveli i optužen zbog „atentata na nepovredivost duha“ (ili u drugoj formulaciji, zbog „zločina protiv nepovredivosti duha“). „Suđenje“ je održano u Svečanoj sali naučnog društva (Salle des Sociétés savantes), u ulici Danton, u Parizu, 13. V 1921, s početkom u 9.30 i sa sledećom podelom uloga:

Predsednik suda: Andre Breton

Pomoćnici: Teodor Frankel i Pjer Deval

Javni tužilac: Žorž Ribmon-Desenj

Odbrana. Luj Aragon i Filip Supo

Svedoci (između ostalih): Tristan Cara, Žak Rigo i Benžamen Pere, u ulozi „Neznanog junaka“, sa sve uniformom i leptir mašnom, zalizan kao leš.

Aragon, Deval, Breton, Cara, Supo, Frankel, Baresova lutka, Ribmon-Desenj, Pere, Rigo, Isum (René Hilsum), Šaršun (Serge Charchoune).

Publika, porota, itd.

Optuženi: Moris Bares, kao lutka. U svom uvodu za taj broj *Littérature*, Breton napominje da je u tom istom trenutku, u Eks an Provansu, na Azurnoj obali, Bares držao predavanje o „francuskoj duši za vreme rata“.

Za potpuniji pregled, pored časopisa *Littérature* br. 20, videti Marguerite Bonnet, *L’Affaire Barrès*, Librairie José Corti/ Actual, Paris, 1987. (AG)

*

Svedočenje g. Tristana Care

SUD: Da li se svedok zaklinje da će govoriti istinu i samo istinu?

CARA: Ne.

PITANJE (Andre Breton): Šta znate o Morisu Baresu?

ODGOVOR: Ništa.

PITANJE: Nemate ništa da posvedočite?

ODGOVOR: Imam.

PITANJE: Šta?

ODGOVOR: Moris Bares je za mene, najantipatičnija soba koju sam upoznao u svojoj književnoj karijeri; najveći nitkov koga sam upoznao u svojoj pesničkoj karijeri; najveća svinja koju sam upoznao u svojoj političkoj karijeri; i najveći ološ koji je Evropa izrodila još od Napoleona. Ne verujem u pravdu, makar tu pravdu sprovodila i dađa. Složićete se sa mnom, g. Predsedniče, da smo svi mi ipak samo gomila bitangi i da to što je neko manja ili veća bitanga nije mnogo važno.

PITANJE: Da li gajite poštovanje prema nekome od savremenika ili prema nekoj drugoj osobi?

ODGOVOR: Ne, kao što sam rekao, svi ljudi su bitange. Naravno, imamo naviku da u tome pravimo neke male razlike, iz simpatije ili antipatije, ali to je sve.

PITANJE: Kako objašnjavate te razlike o kojima govorite?

ODGOVOR: Ne objašnjavam ništa. Pored toga, ne razumem ništa od ovoga što se dešava oko mene.

PITANJE: U tom slučaju, kako bi, po vama, trebalo da gledamo na vaše svedočenje?

ODGOVOR: Kao na izraz mog najdubljeg gađenja i najdublje antipatije.

PITANJE: Kako ga onda uzeti u obzir, ako ga niste postavili na društvenom planu?

ODGOVOR: Da li pod društvenim planom podrazumevate državu, zemlju, narod i vojsku? Ako je tako, onda bi moje svedočenje, budući da sam Ja država, zemlja, narod i vojska, trebalo da vam priušti veliko zadovoljstvo.

PITANJE: Da li se osećate usamljenim u ovoj sali?

ODGOVOR: Dragi moj predsedniče, na početku svog svedočenja rekao sam da smo svi mi bitange; mislim da sam to manje nego ostali prisutni; dokaz je i to što se još nisam ubio i ništa od svega ovoga što se dešava oko mene ne bi me moglo navesti na tako nešto.

PITANJE: Da li znate zašto ste pozvani da svedočite?

ODGOVOR: Naravno, zato što sam ja Tristan Cara. Iako u to još nisam sasvim ubeđen.

PITANJE: Šta je Tristan Cara?

ODGOVOR: To je sušta suprotnost Morisu Baresu.

PITANJE: Odbrana smatra da svedok zavidi optuženome na sudbini i poziva ga da to prizna.

ODGOVOR: Svedok kaže odbrani: sranje.

PITANJE: Svedok očigledno ne želi da prizna da priželjkuje sudbinu optuženog.

ODGOVOR: Da, nemam automobil, a voleo bih da imam jedan.

PITANJE: Da li tako, ponekad, poželite da ugrozite nepovredivost duha?

ODGOVOR: Ja sam svakako čovek koji sasvim jasno vidi ono što se dešava. Samo menjam svoje mišljenje o tome, a svako oklevanje da ga promenim povećava pomalo moju želju da nestanem. Ne kažem da ne bih mogao da postanem nacionalista, ali svi moji prijatelji znaju da bi to sigurno bilo u duhu potpuno drugačijem od niske demagogije optuženog, od smrdljive slave debelih, poderanih guzica iz Francuske akademije.

PITANJE: Na početku svog izlaganja svedok je izjavio kako ne zna ništa o Baresu. Kako onda zna za smrdljivu slavu i nisku demagogiju s kojima je optuženi postao nacionalista?

1re Ind. - F 2 **Le Numéro 10 Centimes** 12 Juillet 1916 ★

Le Canard Enchaîné

JOURNAL HUMORISTIQUE
Paraissant tous les Mercredis

RÉDACTION et ADMINISTRATION : 142, Rue Montmartre — PARIS	 Tu n'as plus d'argent tu n'as plus de pain tu n'as plus de rien	ABONNEMENTS : France, UN AN : 5 fr. SIX MOIS : 2 fr. 50 Étranger — 7 fr. — 4 fr.
---	--	---

AVANTAGES DU SECRÉT

La Chambre des députés a pris l'initiative de délibérer en comité secret. Le Sénat a suivi le mouvement. La prochaine fois, la Chambre et le Sénat tiendront secret, non seulement leurs délibérations, mais aussi le résultat de leurs délibérations. On ne saura pas si on a voté, qui a voté et ce qu'on a voté. Par la suite, on n'entendra plus jamais parler de loi ni de faiseurs de lois. Et ainsi on obtiendra deux résultats appréciables :

1° Les élus seront invulnérables.
 2° Ils seront inoffensifs.

Ils seront invulnérables en ce sens qu'ils seront à l'abri de leurs électeurs. Les électeurs, ne sachant pas ce qu'on fait et dit les élus, ne pourront leur reprocher leurs actes ou leurs paroles.

Les députés pourront faire les discours les plus démentis : les sénateurs pourront voter les motions les plus saugrenues ; nul n'en connaîtra jamais rien.

Ainsi, les parlementaires jouiront du même privilège que les quarante types

— Faites donner l'Académie!

Iz članka „Avantages du secret“: „Glasni i otvoreni, ali zaklonjeni od mitraljeske vatre, akademici, predvođeni Morisom Baresom, prkosili su Švabi, koji se, prestravljen, predao.“ Ispod karikature: „Neka i Akademija da svoj doprinos.“ *Okovani patak*, 12. VII 1916.

ODGOVOR: Na početku svog svedočenja zaista sam rekao kako ne znam ništa o Baresu, ali ipak raspolažem minimalnim poznavanjem same demagogije, da bih znao kako se Bares služi niskom demagogijom. Preciziraću to. Ne znam apsolutno ništa o tome šta se dešava sa Baresom, ali smatram da je vrlo zgodno i vrlo prijatno izjaviti kako je Bares, i pored nekih časnih postupaka u svom životu, najveća svinja ovog veka.

PITANJE: Možete li da navedete još neke velike svinje, pored Morisa Baresa?

ODGOVOR: Mogu. Andre Breton, Teodor Frankel, Pjer Deval, Žorž Ribmon-Desenj, Luj Aragon, Filip Supo, Žak Rigo, Pjer Drije la Rošel, Benžamen Pere, Serž Šaršun.⁶

PITANJE: Da li svedok time hoće da kaže kako mu je Moris Bares simpatičan isto koliko i svinje koje je upravo naveo, a koje su njegovi prijatelji?

ODGOVOR: Ne, zaboga! Pričali smo o svinjama, a ne o simpatijama. Moji prijatelji su mi simpatični, dok mi je Bares antipatičan.

PITANJE: Da li vam je jasno da bi rečnik kojim se služite (svinje, bitange, itd.) mogao biti nedovoljan, dvosmislen i platonski?

ODGOVOR: Naravno.

PITANJE: Da li, osim Baresa i prijatelja koje tretirate kao svinje, znate za još neke svinje?

ODGOVOR: Ne. Pored toga, nisam znao ni za Baresa, dok nismo priredili ovu manifestaciju njemu u čast.

PITANJE: Da li svedok želi da se predstavi kao kompletan idiot ili pokušava da završi u ludnici?

ODGOVOR: Da, želim da ispadnem kompletan idiot, ali ne pokušavam da pobegnem iz ludnice, u kojoj sam proveo ceo život.

PITANJE: Da li mislite da bi protiv Morisa Baresa trebalo preduzeti neke mere?

ODGOVOR: Svakako. Inače ne vidim svrhu optužnice.

⁶ Sve redom dadaisti i prijatelji, učesnici suđenja: André Breton, Théodore Fraenkel, Pierre Deval, Georges Ribemont-Dessaignes, Louis Aragon, Philippe Soupault, Jacques Rigaut, Pierre Drieu la Rochelle, Benjamin Péret, Serge Charchoune.

PITANJE: Da li odobravate gest predsednika Patriotske lige (Ligue des Patriotes, Moris Bares), koji je uprkos molbama i pozivima svoje svite, odbio da učestvuje u Velikom ratu?

ODGOVOR: To je apsolutno netačno, zato što se Bares borio u ratu i bio ranjen kod Verderna.⁷

PITANJE: Da li ste i vi bili ranjeni kod Verderna?

ODGOVOR: Nema te laži koja bi me mogla zaustaviti: da, naravno, kod Verderna dadaizma. Poznato vam je, Predsedniče, koliko rizikujem da nagrabusim, u jednom slučaju koji me, u osnovi, jedva zanima.

PITANJE: Da li biste voleli da lično poznajete Morisa Baresa?

ODGOVOR: Upoznao sam ga 1912, ali me je naljutio, zbog neke afere sa ženama.

PITANJE: Odbrana primećuje da svedok traći vreme zbijajući šale.

ODGOVOR: Pošto sam pročitao *Pesme o ciljevima i kraljevima*⁸, dobro mi je poznata razlika između prave poezije i humora, tako da me zaista čudi, g. Predsedniče, kako možete da spomenete tu reč, koja podriva vaše dostojanstvo. Ne znam šta je to humor, ne znam šta je to poezija, ne znam šta je to istina, ali ono što govorim izgovaram doslovno.

PITANJE: Da li mislite da optuženi prema vama ima neku obavezu koju nije ispunio?

⁷ Ovaj deo „svedočenja“ je pomalo nejasan, zato što se Bares nije borio u Prvom svetkom ratu, niti bio ranjen, kao što nije tačno da se nije angažovao tokom rata. Romen Rolan (Romain Rolland) ga ja čak nazvao „slavujem klanice“, aludirajući na njegovu vatrenu proratnu i patriotsku propagandu, a satirični časopis *Le Canard enchaîné* (Okovani patak), „poglavicom plemena za ispiranje mozga“.

⁸ Philippe Soupault, „Chansons des Buts et des Rois“, *Littérature* n° 19, 1920, 2–6.

ODGOVOR: Baresov život za mene predstavlja istoriju Francuske. Prva buržoaska revolucija, iz 1793⁹, predstavlja anarhizam iz prvog dela Baresovog života. Ni jedno, ni drugo me savršeno ne zanima, niti je uticalo na mene. Prema tome, on nema nikakve obaveze prema meni i ja mu ne dugujem ni paru – ni novčano, niti u savesti.

PITANJE: Ako vas optuženi nije izneverio, kakvu vam je štetu onda naneo?

ODGOVOR: Nikakvu.

PITANJE: Na šta se onda žalite?

ODGOVOR: Ta stara guska je ipak bila uspešna u svom bezobrazluku, da čak i ja, koji ne čitam novine, pocrvenim od stida, makar jednom dnevno.

PITANJE: Da li se po vama sam taj bezobrazluk može smatrati za zločin protiv nepovredivosti duha?

ODGOVOR: Moram da izjavim da je Moris Bares stara guska, a da je njegova odbrana to još više.

PITANJE: Šta biste mogli da nam kažete o logici, jednom za svagda?

ODGOVOR: Logika je nepomični skelet misli. Logika je konvencija usvojena s minimumom sposobnosti, što je svojstveno toj prljavoj halucinaciji zvanoj čovek. Logika ne postoji. Mali Baresi se njome služe da bi dobili posla-nička mesta.

PITANJE: Priznaćete da su, u tom slučaju, vaše reči, vaši zaključci i vaši sudovi samo nešto trenutno i relativno.

ODGOVOR: Moje reči nisu moje. One su svačije, ja od njih samo pravim mali bujabez, dobro umešan, plod slučaja, vetra koji puštam preko svoje malenkosti i malenkosti ovog suda. Moji zaključci su samo plodovi prolaznih misli, ma-

⁹ Početak Vladavine Terora (Francuska revolucija, 1789–1799).

nje ili više prilagođenih željama, potrebama konverzacije. Oni nemaju apsolutni značaj, nisu primenljivi, nisu puka fantazija, oni predstavljaju samo malu potrebu za pričom, kretanjem i komplikacijama. Moji sudovi. Ja ne sudim. Ne sudim ništa. Sudim sebi, sve vreme, i vidim da sam mala i odvratna soba, donekle kao Moris, iako malo manje nego on. Sve je to relativno.

PITANJE: Zar takvo viđenje ne naginje toleranciji?

ODGOVOR: Tolerancija je san, zabava je okrutna. Kažem da komplikujem, da pojednostavljujem, da sam sentimentalna, da opraštam sasvim prirodno, ali ponekad me zaista nije briga i stvarno mi može doći da zadavim malog Morisa.

PITANJE: Zašto ne uzmete pravdu u svoje ruke?

ODGOVOR: Zato što sam lenj i oprezan. Vidite i sami, g. Predsedniče, da se kompromitujem na svakom koraku.

PITANJE: Da li imate da izjavite još nešto o optuženom?

ODGOVOR: Ljubav je, kako se to Baresu izgleda sviđa, maglovita nemačka sanjarija. Poznajem ga suviše dobro da bih bio potpuno zgađen. Delovanje koje nam Bares predlaže dobro je samo kao maska za fekalne teme nemačkih ekspresionističkih slikara. Licemerstvo koje prožima svaku Baresovu frazu je isto ono iz govora Helferiha, Lojda Džordža, Briana ili Hardinga.¹⁰ Vagnerovski vazduh je nadimao trbušine Nemaca, za koje se sada veruje da otiču od piva. Vagnerizam je karakterističan za Baresovo delo, tako pompezno i bombastično.

PITANJE: Da li ste vi uopšte svedok odbrane?

ODGOVOR: Da, isto kao što bi i Bares mogao da bude svedok odbrane na suđenju evropskom kretenizmu.

¹⁰ Karl Hellferich, David Lloyd George, Aristide Briand, Warren G. Harding; nemački, britanski, francuski i američki političari iz vremena Prvog svetskog rata.

PITANJE: Nema drugih pitanja? Odbrana se zahvaljuje svedoku i poziva ga da navede eventualne olakšavajuće okolnosti u korist optuženog.

ODGOVOR: Nula iz niza od 30 do 40 je olakšavajuća okolnost za igrača koji je uvek u pravu. Ne koristim biblijski stil. Završiću s jednom malom dada šansonom.

Pesma jednog lifta
 koji je dadu u srcu nosio
 pa mu se motor ugasio
 koji je dadu u srcu nosio
 diže se dizalom kralj
 težak krhak autonoman
 odseca sebi desnicu veliku ko malj
 i šalje je papi u Vatikan
 i zato se eto
 lift umorio
 dadu u srcu nositi više nije mogao
 jedite čokoladu
 mozak perite sebi
 dada
 dada
 vođu piti vredi

Pesma jednog dadaiste
 koji ne beše ni veseo ni tužan
 zbog voljene žene bicikliste
 koji ne beše ni veseo ni tužan zbog iste
 ali muž na novo leto
 saznade za sve to i usred krize
 posla u Vatikan eto
 tela dva u tri valize
 nema više ljubavnika
 ni žene bicikliste
 ni veselja ni tuge zbog iste

jedite fine mozgove
perite svog vojnika
dada
dada
vodu piti treba

Pesma jednog bicikliste
koji u srcu dada beše
koji beše dakle dadaista
kao i sve dade prave
jedna je zmija nosila rukavice
on hitro zatvara izduvnu kapu
navlači od zmijske kože rukavice
i hita da poljubi papu
dirljvo je to
rascveta se drob
njemu dada više nije kob
pijte ptičje mlijeko
perite svoje čokolade
dada
dada
jedite teleće krmenadle¹¹

„L'affaire Barres“, *Littérature* n° 20, avgust 1921, 10–16..

¹¹ „Dada šansona“, na osnovu prevoda Branimira Donata, *Antologija dadaističke poezije*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1985, 75–77. Pesma je kasnije objavljena kao „Chanson dada“, u zbirci *De nos oiseaux* (1923; 1929), sa izmenom u prvom stihu prve strofe: umesto „La chanson d'un ascenseur“ (Pesma jednog lifta) sada je stajalo „La chanson d'un dadaïste“, kao i na početku druge strofe, što je zadržano u svim kasnijim izdanjima ove pesme.

Bankrotstvo humora?

Upitnik iz časopisa *aventure* (René Crevel), 1921.

Sledeća tri pitanja bila su postavljena raznim piscima:

UPUTNIK O HUMORU

1. Da li je tačno da francuska književna umetnost ima duboke korene u humoru, kao što to tvrdi g. Moris Vern (Maurice Verne), u jednom književnom feljtonu?
2. Da li se slažete da su dela Remboa, Lotreamona i Žarija vrhunski izraz humora?
3. Ako se slažete, da li bi to trebalo da bude glavni uticaj za buduću umetnost?

aventure

ODGOVOR TRISTANA CARE

Odlomak iz jednog neobjavljenog pisma:

„... Mislim da bismo morali da izmislimo nove reči, da bismo bolje izrazili šta podrazumevamo pod humorom. Pokušao sam da uvedem jednu reč lišenu značenja: 'Dada'.“

Odgovor na upitnik:

Spontanost zatvara krug problema i svet koji svako stvara u sebi, pročišćuje umetničko delo i rađa intimno zajedništvo duše sa stvarima. Veliki princip subjektivizma, uzvišena sila stvarnosti, spoznaja individualnog, jeste ono što će odlikovati buduću umetnost. Razlika između latinske umetnosti (aktivna jednostavnost) i nemačke umetnosti, ploda mukotrpnog, sistematskog istraživanja, sve dok se granica između rada i kreativne varnice potpuno ne izgubi, leži u spontanosti. Delo izbija iz nje, zauzima svoje mesto među elementima postojanja.

Nije dovoljno reći: Rembo + Lotreamon + Žari: najčistiji i najkompleksniji izraz francuske umetnosti? Mislim da niko me nikada neće uspeti da te pisce, kosmičkog raspona, stavi u jednu fioku, makar i najveću. Njihovo bogatstvo, koje spada u velike prirodne pojave i događaje, njihova kosmička raznovrsnost, nadmoćna snaga s kojom uspevaju da, bez prethodnih logičkih razmatranja, samo na osnovu stroge i intuitivne nužnosti, izraze ono neobjašnjivo, smešta ih iznad svih klasiifikacija i formula.

Ne verujem u uticaje, ponekad razmišljam (oko 6 popodne) o duhu zajedničkom nekom vremenu, ali sebe smatram za neprijatelja eksplikativnog kriticizma i objektivnosti. (Gde su taj lepi, konačni i savršeni sistem, koji smo obećavali poslednje 3333 godine, i sreća za onaniste? Filozofske rasprave me ne zanimaju, ja sam za bežičnu telegrafiju.) Ne verujem ni u mehaničke elemente u umetnosti, koji ne mogu ni da urede lepo, niti da ga kontrolišu, niti su njegova posledica, i koje ćemo pre pronaći u tački preseka dve paralelne linije, u podmorskim formacijama zvezda i transhromatskim avionima. Ili možda u krvi kamena, u tami čelijskih metala, u slikama koje iskaču ispod kore drveća.

Tristan Cara

„Faillite de l'humour?“, *aventure*, n° 1, novembar 1921, 6–30 (Tzara, 27–28).

Predavanje o dadi

Predavanje Tristana Care na Međunarodnom kongresu konstruktivista i dadaista, u Vajmaru, od 23. septembra 1922.

Dame i gospodo,

Kao što znate, za najširu publiku, za vas, prefinjeni svet, dadaista je isto što i gubavac. Ali to je samo jezička figura. Kada nam ti isti ljudi priđu, obraćaju nam se sa onim ostatkom elegancije koji potiče od njihove stare navike, vere u progres. Na odstojanju od deset metara, opet počinje mržnja. Ako me pitate zašto, ne bih znao šta da vam kažem.

Druga karakteristika dade su stalni raskidi s našim prijateljima. Oni nas stalno napuštaju i daju ostavke. Prvi koji je istupio iz pokreta dade bio sam *ja lično*. Svako zna da je dada ništa. Raskinuo sam sa dadom i sa samim sobom kada sam shvatio konsekvence tog *ništa*.

Ako i dalje radim nešto, to je zato što me to zabavlja ili pre zato što imam potrebu za aktivnošću koju bih upražnjavao i zadovoljavao kad god mogu. U osnovi, prave dade su uvek izvan dade. Oni koji su mislili da je dada dovoljno važna da bi raskinuli s njom, na sva zvona, bili su vođeni željom za ličnom promocijom, dokazujući tako da falsifikatori uvek ulaze i izlaze, kao prljavi crvi, čak i iz onih najjasnijih i najčistijih religija.

Znam da ste danas došli ovamo da biste čuli neka objašnjenja. Eh, u redu, ali ne očekujte nikakva objašnjenja o dadi. Objasnite vi meni zašto postojite. Nemate pojma. Reći ćete: postojim zato da bi moja deca bila srećna. Ali duboko u sebi znate da to nije istina. Reći ćete: postojim zato da bih odbranio svoju zemlju od varvarske invazije. To nije dovoljno. Reći ćete: postojim zato što je to Božja volja. To su priče za malu decu.

Kongres konstruktivista i dadaista u Vajmaru, 1922. Neke ličnosti: Hans Richter (na zemlji), Werner Graeff (sa štapom, iznad Richtera), Nelly van Doesburg, Tristan Tzara (ljubi joj ruku), Jean-Hans Arp (krajnje desno, prvi red), pored njega Nini Smit (ili Smith, ponegde pogrešno navedena kao Sophie Taeuber), Theo van Doesburg (s papirom NB-6 na šeširu), El Lissitzky (sa lulom i kariranim kačketom), László Moholy-Nagy (poslednji red, u vrhu, desno).

Nikada nećete biti u stanju da mi kažete zašto postojite, ali uvek će vas biti lako izdresirati da na život gledate ozbiljno. Nikada neće shvatiti da je život igra reči, zato što nikada nećete biti dovoljno sami sa sobom da biste odbacili mržnju, sudove, sve te stvari, koje iziskuju veliki napor, u korist prostog i smirenog stanja duha, u kojem je sve isto i nevažno.

Dada nije nimalo moderna, ona je pre povratak na neku vrstu kvazibudističke religije ravnodušnosti. Dada prekriva stvari veštačkom slašću, snegom od leptira koji pada iz lobanje nekog

opsenara. Dada je mirovanje, ona ne uključuje strasti. Reći ćete da je to paradoks, zato što se dada ispoljava kroz nasilne akcije. Da, reakcije pojedinaca obuzetih *destrukcijom* prilično su nasilne, ali kada se te reakcije istroše, ponište, onim satanskim insistiranjem na neprekidnom i progresivnom „Čemu to?“, ono što ostaje, što dominira, jeste *ravnodušnost*. Ali mogao bih da vam, sa istom uverljivošću, kažem i suprotno.

Priznajem da moji prijatelji ne odobravaju takvo stanovište. Ali *ništa* se može izreći samo kao refleksija pojedinca. I to je razlog zašto će to važiti za sve, budući da je svako važan samo za pojedinca koji izražava samog sebe. Govorim o sebi. Čak je i to previše za mene. Kako bih mogao da se usudim da govorim o svim ljudima odjednom i da ih pri tom zadovoljnim?

Nema ničeg lepšeg od zbunjivanja ljudi. Ljudi koje ne volite. Zašto im uopšte objašnjavati nešto što ih zanima samo iz radoznalosti? Činjenica je da ljudi ne vole ništa osim onoga što poseduju, samih sebe, svoje rente, svog psa. To stanje potiče iz pogrešnog shvatanja poseda. Ako je neko siromašan duhom, on poseduje sigurnu i nepokolebljivu inteligenciju, žestoku logiku, nepromenljivo gledište. Pokušajte da budete prazni i da svoje moždane ćelije ispunite s malo radosti. Uvek uništavajte ono što nosite u sebi. Nasumične šetnje. Onda ćete moći da shvatite mnogo toga. Niste inteligentniji od nas, i mi nismo inteligentniji od vas.

Inteligencija je organizacija kao i svaka druga, organizacija društva, organizacija banke, organizacija trač partije. Na nekoj društvenoj čajanci. Služi da se uspostave red i jasnoća tamo gde ih nema. Služi za uspostavljanje državne hijerarhije. Za pravljenje klasifikacija za efikasan rad. Da se pitanja materijalnog reda razdvoje od onih cerebralnog reda, ali tako da se ona prva shvate vrlo ozbiljno. Inteligencija je trijumf ispravne edukacije i pragmatizma. Srećom, život je nešto drugo i njegove su radosti bezbrojne. Ne plaćaju se u valuti tekuće inteligencije.

Ova zapažanja o svakodnevnom životu dovode nas do spoznaje koja za nas predstavlja minimalnu osnovu za sporazumevanje, pored simpatija koje nas povezuju i koje su neobjašnjive. Ne možemo se osloniti na principe. Zato što je sve relativno. Šta su Lepo, Dobro, Umetnost, Sloboda? Reči koje svakom pojedincu znače nešto drugo. Reči koje pretenduju na opštu saglasnost, što je razlog više da se pišu velikim slovom. Reči bez moralne vrednosti i objektivne snage, koje ljudi po navici očekuju. Njihovo značenje se menja od pojedinca do pojedinca, od zemlje do zemlje, od kontinenta do kontinenta. Ljudi se razlikuju. Raznolikost je ono što život čini zanimljivim. Ne postoji nikakva zajednička osnova u mozgovima ljudi. Nesvesno je nepresušno i van kontrole. Njegova snaga nas nadilazi. Ono je tajanstveno kao i poslednja čestica moždane ćelije. Čak i ako bismo ga spoznali, ne bismo mogli da ga rekonstruišemo.

Kakvu smo korist imali od filozofskih teorija? Da li su nam pomogle da napravimo korak napred ili nazad? Šta je napred, šta je nazad? Da li su promenile naše oblike zadovoljstva? Mi jesmo. Mi se raspravljamo, sporimo, brinemo. Sve ostalo je preliv. Ponekad prijatan, češće pomešan s neizmernom dosadom, močvarom prošaranom čupercima umirućeg žbunja.

Imali smo dovoljno mudrijaških pokreta koji su preko svake mere uvećali našu lakovernost u korisnost nauke. Ono što sada želimo je spontanost. Ne zato što mislimo da je ona bolja ili lepša od svega ostalog, već zato što nas sve ono što slobodno izlazi iz nas, bez mešanja spekulativnih ideja, zaista predstavlja. Moramo ubrzati taj kvantitet života koji se lako troši na svakom koraku. Umetnost nije najvrednija manifestacija života. Umetnost nema tu nebesku i opštu vrednost koju ljudi vole da joj pridaju. Život je mnogo interesantniji. Dada zna pravu meru umetnosti; na prefinjen i lukav način ona je unosi u činove svakodnevne mašte. I obrnuto. U umetnosti,

dada svodi sve na izvornu, ali uvek relativnu jednostavnost. Ona meša svoje kaprice s haotičnim prohtevima stvaranja i varvarskim plesovima divljih plemena. Ona želi da logiku svede na lični minimum, a da književnost bude prevashodno namenjena onome ko je piše. Reči takođe imaju težinu i služe apstraktnoj konstrukciji. Apsurd me ne plaši, zato što mi, s jednog uzvišenijeg stanovišta, sve u životu izgleda apsurdno. Samo je rastegljivost naših konvencija ta koja uspostavlja vezu između najrazličitijih postupaka. Lepota i Istina u umetnosti ne postoje; ono što me zanima je intenzitet neke ličnosti, koji se direktno i jasno ispoljava u njenom delu; čovek i njegova vitalnost; ugao iz kojeg posmatra elemente, bira senzaciju, osećaj, i spaja ih u čipku reči i osećanja.

Dada pokušava da otkrije šta reči znače, pre nego što počne da ih koristi, ne sa stanovišta gramatike već predstavljanja. Predmeti i boje prolaze kroz isti filter. Ono što nas zanima nije neka nova tehnika već duh. Zašto očekujete od nas da budemo zaokupljeni likovnim, moralnim, poetskim, književnim, političkim ili društvenim preporodom? Svi znamo da su te obnove sredstava samo sukcesivni plaštovi različitih istorijskih epoha, nezanimljiva pitanja moda i fasada. Svi smo svesni da su ljudi u kostimima renesanse bili skoro isti kao i današnji, i da je Čuang Ce bio dada kao i mi. Grešite ako u dadi vidite neku modernu školu ili reakciju na one postojeće. To što u nekim mojim stavovima prepoznajete nešto drevno i prirodno, najbolji je dokaz da ste nesvesno i sami dadaisti, možda i pre nastanka dade.

Često ćete čuti: dada je stanje duha. Možete biti veseli, tužni, ojađeni, razdragani, melanholični ili dada. Čak i ako niste knjiški tip, možete biti romantični, možete biti sanjari, umorni, ekscentrični, trgovci, mršavi, preobraženi, oholi, ljubazni ili dada. To će se dogoditi kasnije, tokom istorije, kada dada postane precizna, obična reč, kada joj popularna ponavljanja

dodele značenje reči organski povezano s njenim neophodnim sadržajem. Danas niko ne misli na književnost romantičarske škole kada govori o nekom jezeru, pejzažu ili karakteru. Tako se, polako, ali sigurno, formira karakter dade.

Dada je ovde, i pomalo svuda, takva kakva je, sa svojim manama, sa svim razlikama među ljudima, koje uvažava i posmatra s ravnodušnošću.

Često nam se prigovara da smo nedosledni, ali u tu reč ljudi pokušavaju da uguraju neku uvredu, koju ja ne mogu da prepoznam. Sve je nedosledno. Gospodin koji reši da se okupa, ali umesto toga ode u bioskop. Drugi koji ne želi da se izjasni, a onda kaže nešto što mu nije ni doprlo do mozga. Neko opet tačno zna na šta misli, ali onda izrazi sve suprotno, rečima koje njemu samom izgledaju kao loš prevod. Nema logike. Tu su samo relativne nužnosti, koje se otkrivaju *a posteriori*, koje ne važe kao nešto precizno, već samo kao objašnjenja.

Životni činovi nemaju ni početak, ni kraj. Sve se dešava na vrlo idiotski način. To je razlog zašto je sve slično. Jednostavnost se zove dada.

Pokušaj da se jedno neobjašnjivo i neposredno stanje pomiri s logikom ne deluje mi naročito zabavno. Konvencije govornog jezika su nam sasvim dovoljne, ali za nas same, za naše intimne igre i našu književnost, one nam više nisu potrebne.

Počeci dade nisu bili počeci neke umetnosti već gađenja. Gađenja prema veličanstvenim filozofima koji su nam 3000 godina objašnjavali sve i svašta (zašto?), gađenja prema pretenzijama umetničkih izaslanika Boga na zemlji, gađenja prema strastvenoj i istinski bolesnoj svireposti, tamo gde uopšte nije bila potrebna, gađenja prema naopakim oblicima dominacije i masovnog sputavanja, koji samo naglašavaju ljudski nagon za dominacijom, umesto da ga ublažavaju, gađenje prema svim katalogizovanim kategorijama, prema svim lažnim prorocima, iza kojih treba videti samo želju za novcem i slavom ili bolest, gađenje prema

perjanicama merkantilne umetnosti, uređene i skrojene po merama nekoliko infantilnih zakona, gađenje prema razdvajanju na dobro i zlo, na lepo i ružno (zašto je uzvišenije biti crveno, a ne zeleno, levo ili desno, veliko ili malo?). Konačno, gađenja prema jezuitskoj dijalektici, koja može da objasni sve i da u sirote mozgove usadi iskrivljene i zapečaćene ideje, pre formiranja bilo kakve psihološke ili etičke osnove, sve uz pomoć zaslepljujućih trikova i sramnih šarlatanskih obećanja.

U svom maršu, dada uništava, sve više, ali ne spolja, već u sebi. Iz svog tog gađenja ona, međutim, ne izvlači nikakav zaključak, ponos, korist. Ona se više ne bori, zato što zna da je to beskorisno, da ništa nije važno. Ono što dadaistu zaista zanima je njegov vlastiti način života. Ali, tu stupamo u predvorje velike tajne.

Dada je stanje duha. Zato se preobražava u skladu s rasama i zbivanjima. Dada važi za sve, a opet je ništa, to je tačka u kojoj se *da* i *ne* i sve druge suprotnosti ponovo sreću, ali ne svečano, u dvorcima ljudskih filozofija, već, sasvim prosto, na uličnim uglovima, kao psi i skakavci.

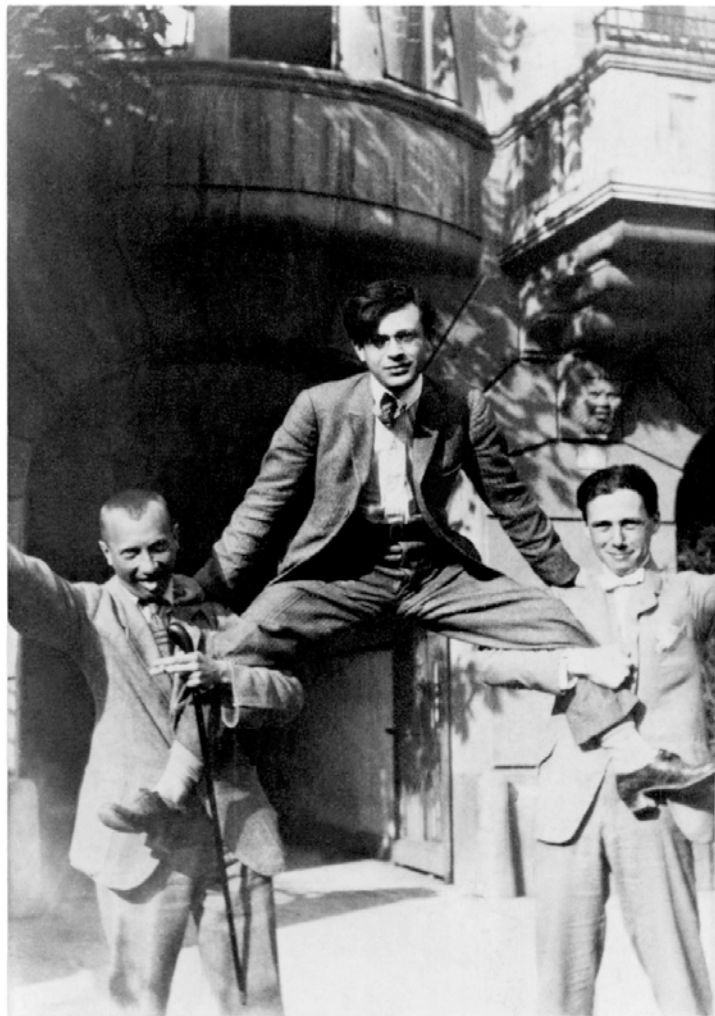
Kao i sve u životu, dada je neupotrebljiva.

Dada je bez pretenzija, kao što bi i život trebalo da bude.

Možda ćete me bolje shvatiti ako vam kažem da je dada devičanski mikrob, koji sa upornošću vazduha prodiere u sve prostore koje razum nije uspeo da napuni rečima ili konvencijama.

„Conference sur dada“, 23. IX 1922, Der Internationale Kongress der Konstruktivisten und Dadaisten in Weimar im September 1922 (Međunarodni kongres konstruktivista i dadaista u Vajmaru, 25–27. septembar 1922). *Merz*, n° 7, Hanover, januar 1924, 68–70.

Sećanja na dadaizam

Jean Hans Arp, Tristan Tzara, Hans Richter, Zürich, 1918.

U čudnoj i povremeno urnebesnoj mešavini činjenica i fikcije, Cara obaveštava američku publiku o zbivanjima u Parizu. Tekst nije potpuno verodostojna istorija jedne faze dadaističkog pokreta – Cara svesno preuveličava ili izmišlja neke detalje, komotno brka datume iz perioda svega dve godine unazad, još komotnije izveštava o aktivnostima dade u sredinama s kojima nije imao nikakav neposredan dodir, itd. – ali ti povremeni ispadi opet govore nešto o stanju duhova u to vreme, kao i o zbivanjima unutar pariske grupe, koja je do 1922. već prošla svoj vrhunac i ulazila u krizu. Takođe, okosnicu teksta čine poznati događaji, ličnosti i publikacije, o kojima postoje i druga svedočanstva, koja Cara ovde, iz svog ugla, samo potvrđuje, čak i u nekim uzgrednim detaljima, tako da tekst nije samo još jedna njegova provokacija na račun ignorantske i pasivno radoznale publike. Ubačene napomene nemaju za cilj da Caru prikažu kao nepouzdanog svedoka – on je dobro znao gde je bio i šta je radio – već da upotpune njegovo izlaganje i dočaraju šta se sve dešavalo u dadi i oko dade, na vrlo širokom evropskom potezu.

Tekst se pojavio samo na engleskom jeziku, u dve verzije: kraćoj, koju je 1922. objavio časopis *Vanity Fair* (New York), koji je i naručio članak, i dužoj i skoro kompletnoj – nedostaje, neobjašnjivo, mali uvod, koji se pojavljuje samo u verziji iz *Vanity Fair* – iz antologije Edmunda Vilsona, *Axel's Castle: A Study in the Imaginative literature of 1870–1930*.¹² Kao što napominje Vilson, taj prevod je objavljen uz dopuštenje *Vanity Fair*, ali, po svemu

¹² Edmund Wilson, *Axel's Castle: A Study in the Imaginative literature of 1870–1930*, 1931. Tristan Tzara, „Memoirs of Dadaism“ (u *Vanity Fair* kao „Some Memoirs of Dadaism“), str. 304–312; potražiti na archive.org. Prevedeno kao, Tristan Cara „Memoari o dadaizmu“, Edmund Vilson, *Akselov zamak ili o simbolizmu*, Kultura, Beograd 1964. Prevod i predgovor Olga Humo. (Ovde, novi prevod. Stari prevod nisam imao na raspolaganju, iako knjiga još uvek može da se nađe među antikvarnim izdanjima.)

sudeći, kao novi pokušaj, na osnovu originala (meni nedostupnog, koji se možda nalazi u Carinim *Sabranim delima*), tako da je ne samo duži nego možda i precizniji. Zato sam se ovde držao te druge i meni zanimljivije verzije. (AG)

*

(Uvod iz *Vanity Fair*, 1922)

Dadaizam je karakterističan simptom poremećaja modernog sveta. U početku je bio podstaknut haosom i kolapsom Evrope za vreme rata. Intelektualci koji su izbegli u Švajcarsku, mislili su da je čovečanstvo poludelo – ceo poredak se urušio do temelja, sve vrednosti su bile izokrenute – tako da su, u tom duhu, započeli s nizom urnebesnih šala, namerno budalastih skupova i fantastičnih manifesta, koji su, svojom nasilnošću i apsurdnošću, ismevali apsurd i nasilje života oko njih.

Među nemačkim predstavnicima dade sve je poprimilo oporiji ukus i, u odnosu na društvo i politiku, čak i revolucionarni aspekt.

Ali francuski dadaisti su većinom mladi ljudi, koji su se u dadu bacili kao u neki karnevalski nonsens i, ukoliko su joj uopšte pridavali neki smisao, usmerili je protiv umetnosti.

(Nastavak, iz *Axel's Castle*, 1931)

Početkom 1920, došao sam u Pariz, veoma srećan što ću opet videti svoje prijatelje.¹³ Zajedno sa Aragonom, Bretonom,

¹³ Cara je „opet“ video samo Fransisa Pikabiju i Gabrijelu Bife-Pikabiju, s kojima se upoznao u Cirihi 1919, dok je sa ostalima, pre svega sa Bretonom, koji ga je od 1919. doslovno preklinjao da dođe u Pariz, bio u prepisci ili znao za njih samo po čuvenju. Za ovaj članak je karakteristično i da se na ciriške godine dade osvrće samo sumarno, iako s nekim vrlo snažnim formulacijama, verovatno zato što se od Care očekivalo da kaže nešto, pre svega, o zbivanjima u Parizu. U tom trenutku, svi glavni akteri dade, osim Arpa i Sofi Tojber-Arp, bili su van Švajcarske, a glav-

Tristan Tzara, Céline Arnaud, Francis Picabia, Andre Breton; drugi red: Paul Dermée, Philippe Soupault, Georges Ribemont-Dessaignes; treći red: Louis Aragon, Théodore Fraenkel, Paul Eluard, Emmanuel Fay. Paris, 1921.

Dermeom, Elijarom, Ribmon-Desenjom, Pikabijom, Pereom, Supoom, Rigoom, Margaretom Bife i drugima, učestvovao sam u demonstracijama koje su izazvale veliki bes pariske publike.

Prvi nastup dadaizma u Parizu odigrao se 23. januara 1920, na matineu u organizaciji časopisa *Littérature* (Palais des Fêtes, ulica Saint-Martin 23). Luj Aragon vitki mladić, ženskih crta lica, Andre Breton, čiji su gestovi nosili stigmatu verskog fanatika, Žorž Ribmon-Desenj, čovek običnog izgleda, koji je prikrivao vatreni temperament velikog tužioca čovečanstva, Filip Supo, čija se lakoća izražavanja izlivala u bizarnim slikama, čitali su neka svoja dela. Pikabija, koji je prošao kroz toliko

ni centar dadaističke aktivnosti, od 1920, postaje Pariz, uz prethodne eksplozije u Berlinu, Hanoveru, Kelnu i još nekim tačkama, na koje se Cara ovde takođe osvrće.

mnogo uticaja, a naročito onaj jasnog i moćnog uma Marsela Dišana, izložio je nekoliko svojih slika, od kojih je jedna bila crtež kredom na tabli, koja ja na licu mesta bila izbrisana; drugim rečima, slika je važila svega dva sata.

Što se mene tiče, pod naslovom DADA, čitao sam neki članak iz novina, uz neprekidnu zvonjavu električnog zvonceta, tako da niko nije mogao da čuje šta govorim. To je naišlo na vrlo loš prijem kod publike, koja je počela da besni i viče: „Dosta! Dosta!“ Neko je pokušao da taj nastup protumači na futuristički način, ali ja sam prosto hteo da samo moje prisustvo na bini, prizor mog lica i pokreta zadovolje radoznalost publike, tako da ono što govorim bude potpuno nevažno.¹⁴

Bilo je na hiljade (*sic*) osoba, iz svih klasa, koje su vrlo bučno izražavale svoja osećanja, nemoguće je tačno reći kakva, radost ili nezadovoljstvo, neočekivanim povcima ili provalama opšteg smeha, vrlo lepom pratnjom za manifeste koje su istovremena čitala šestorica ljudi. Novine su posle pisale da se neki stariji čovek iz publike odao nekim radnjama, manje-više, intimne prirode, da je neko prosuo zapaljivi prah iz lampe za blic, a da su jednu trudnicu morali da iznesu iz sale. Tačno je i da su novine najavile da će Čarli Čaplin održati predavanje o

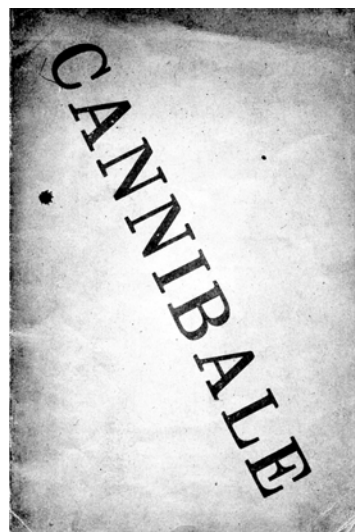
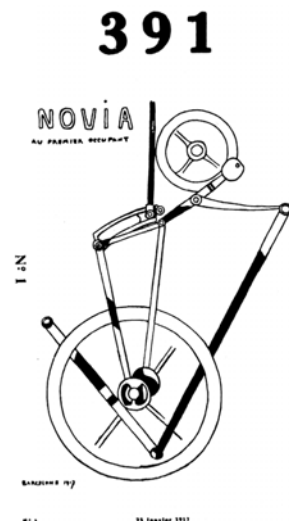
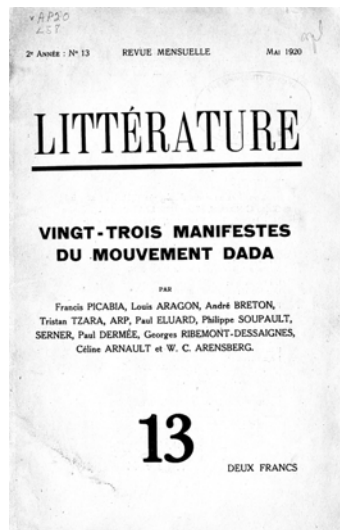
dadaističkom pokretu.¹⁵ Iako smo demantovali te glasine, jedan reporter mi je stalno bio za petama, u nadi da slavni glumac planira iznenadno pojavljivanje i da će izvesti neki novi trik. Sećam se da je Pikabija, koji je trebalo da učestvuje u demonstraciji, nestao pred sam početak programa. Pet sati nismo mogli da ga pronađemo. Seansa se završila govorom „Kralja fakira“, g. Buisona (Buisson), koji se bavi čudnim zanatom: naime, preko dana proriče budućnost, na bulevaru Madlen, svakome ko želi da ga sasluša. Uveče prodaje novine na izlazu iz metroa.

Nekoliko dana kasnije (7. II), u crkvi pretvorenoj u bioskop – lokalni ogranak Kluba Fobur (Clube du Faubourg) – na poziv udruženja koje okuplja više od tri hiljade radnika i intelektualaca, održana je debata o dadaističkom pokretu. Na bini smo bili nas četvorica: Ribmon-Desenj, Aragon, Breton i ja. Predsedavao je g. Leo Polde (Léo Poldès). Publika je ovog puta bila mnogo ozbiljnija: slušala nas je. Svoje nezadovoljstvo izražavala je prodornim kricima. Filozof Rejmond Dankan (Raymond Duncan), koji je hodao Parizom obučen kao Sokrat, bio je prisutan s celom svojom školom.¹⁶ Ustao je u našu odbranu i smirio publiku. Usledila je debata. Najbolji socijalistički govornici uzeli su učešća u noj i govorili za ili protiv nas.

¹⁴ Članak koji je Cara izabrao da pročita, tako što ga je prethodno izrezao na delove i pomešao ih, da bi onda, krajnje ozbiljno, počeo da ih mumla, nije bio tako bezazlen: bio je to najnoviji parlamentarni govor Leona Dodea (Léon Daudet, 1867–1942), uglednog pisca i poslanika iz redova ekstremnog desničarskog pokreta *L'Action Française*. Neki „došljak“ pravi sprdnju od besprekornog francuskog patriote, sina velikog Alfonsa Dodea i muža Igoove unuke... *L'Action Française* je od tada pomno pratio istupe dadaista (kao i kasnije nadrealista) i u nekoliko navrata zahtevao pokretanje zvanične istrage dadaističkih aktivnosti. Za detaljniji opis tog prvog javnog nastupa pariske dade videti, Marius Hentea, *TaTa Dada: The Real Life and Celestial Adventures of Tristan Tzara* (MIT Press, 2014), str. 134.

¹⁵ Cara se ovde bez prelaza prebacuje na drugu dadaističku manifestaciju, od 5. februara 1920, održanu u Grand Palais, u prostorijama Salona nezavisnih (*Salon des Indépendants*). Glasina o gostovanju Čarlija Čaplina privukla je mnoge posetioce – među njima i Andrea Žida, koji je o celoj večeri ostavio vrlo mrzovoljan zapis („Neki mladi ljudi, svečani, uštogljeni, uvezani u čvor, izlaze na binu i horski deklamuju usiljene budalaštine“; navedeno u Wayne Andrews, *Surrealist Parade*, 1990, str. 39). Pored toga, neki prisutni kubisti iz Salona nezavisnih, koji su sebe smatrali domaćinima večeri, proglasili su dadaiste za neuračunljive. To je bio jedan od razloga za „skandal“ sa kubistima, koji Cara spominje malo dalje u testu.

¹⁶ Brat Izadore Dankan (Isadora Duncan); filozof, pesnik, umetnik, baletan. Zaista je nosio samo togu i sandale, kao i njegova žena, a u njihovu parisku vilu nije se moglo kročiti u modernoj odeći.

Odgovarali smo na napade, a publika je jednodušno kiptela od besa. Luj Aragon je kasnije napisao dirljiv članak o tome nezabornom matineu, za časopis *Les écrits nouveaux*.¹⁷

Nedelju dana kasnije (19. II), na Narodnom univerzitetu (Université Populaire du Faubourg Saint-Antoine) održana je još jedna debata o dadi. Eljar, Frankel, Derme, Breton, Ribmon-Densenj, Supo i ja uneli smo u nju svu snagu našeg temperamenta, u seansi razdiranoj političkim strastima. Manifesti svih predsednika dade pojavili su se u dadaističkom časopisu *Littérature*¹⁸, poznato je da dadaistički pokret ima trista devedeset jednog predsednika i da svako može vrlo lako da postane njegov predsednik.

„391“ je bio i naziv časopisa koji smo nas nekoliko pokrenuli¹⁹; ubrzo se proširio i postao svetski poznata publikacija. Ljudi su konačno počeli da ga se plaše, zato što je opisivao stvari kakve jesu, bez ikakvog ublažavanja. Koliko je kritičara zažalilo zbog tolikih gluposti koje su izgovorili!

Skandal izazvan licemerstvom nekih kubista, iz modernog pariskog umetničkog miljea, doveo je do potpunog raskola iz-

¹⁷ Louis Aragon, „Manifestation du Faubourg“, iz posthumno objavljene knjige *Projet d'histoire littéraire contemporaine* (Gallimard, 1994), koju je Aragon započeo još 1923, ali je nikada nije završio.

¹⁸ *Littérature* n° 13, maj 1920, s naslovom, „23 manifesta dade“.

¹⁹ Istina je da ga je pokrenuo samo Fransis Pikabija, još 1917, u Barseloni, da je 391 bio njegov zaštitni znak, a da su ostali dadaisti redovno ili povremeno sarađivali. Možda samo još jedno Carino svojatanje i samoreklamiranje, zbog čega su mu toliko zamerili (najviše Hilzenbek), ali možda i namerno iritiranje onih koji su toliko držali do pitanja „prvenstva“ (ko je pronašao reč „dada“, ko je rodonačelnik pokreta, itd.). Činjenica je da je, po dolasku u Pariz, upadljivo ignorisao cirišku fazu dade i da je voleo da ističe svoju ulogu, ponekad ozbiljno, ponekad samo izazivački, ali i da je uspeo da odoli nekim tipičnim iskušenjima. Nije imao nikakve ambicije da se drži dade kao svoje tezge, a kasnije je, bez trunke sujete (koju je zadržao za neke druge prilike), pristupio nadrealistima oko Bretona, s kojim se 1922. razišao na vrlo dramatičan način.

među kubista i dadaista – taj događaj je dao novu kohezivnu snagu grupi od devetnaest dadaističkih disidenata.²⁰

Pol Elijar, koga smo proglasili za pronalazača novog „métal de ténèbres“ (metala mraka), pokrenuo je svoj časopis *Proverbe*, u kojem su svi dadaisti sarađivali i uneli u njega sopstveni duh. Taj duh se pre svega manifestovao u dovođenju logike i jezika u sukob. Evo kako je Filip Supo okarakterisao saradnike *Proverbe*:

Luj Aragon: Staklena kanila.

Arp: Čiste bore.

Andre Breton: Bura u čaši vode.

Pol Elijar: Dojilja zvezda.

Teodor Frankel (u originalu, Anonimus): Velika zemaljska zmija.

Benžamen Pere: Mandarin citron (aperitiv).

Ribmon-Desenj: Parni čovek.

Žak Rigo: Šuplji tanjir.

Filip Supo: Muzički pisoar.

Tristan Cara: Čovek biserne glave.²¹

Dadaistički leci i knjige širili su agitaciju Parizom i celim svetom.

Demonstracija održana maja meseca u Théâtre de l'Oeuvre, tom smelom poduhvatu pod upravom Linje-Poa, pokazala je

vitalnost dade na njenom vrhuncu.²² Došlo je hiljadu dvesta ljudi. Tri posetioca na jedno mesto; nije moglo da se diše; oni poletniji članovi publike poneli su muzičke instrumente da bi nas ometali. Naši neprijatelji su sa balkona bacali kopije antidadaističkog pamfleta pod naslovom *Non*, u kojem smo bili opisani kao ludaci.²³ Kako je vreme odmicalo, skandal je poprimio potpuno nezamislive razmere. Supo je vikao: „Svi ste vi idioti! Svi ste zaslužili da budete predsednici dadaističkog pokreta!“ Breton je svojim gromkim glasom čitao manifest protiv publike, nimalo blag, dok je pozornica tonula u mrak.²⁴ Onda je Ribmon-Desenj pročitao jedan umirujući i laskavi manifest. (Između ostalog, „Dada je rak i izaziva rak“, itd.)²⁵ Elijar je predstavio neke dadaističke primere (tačka *Exemples*), iz kojih ću izdvojiti jedan tipični slučaj.

Zavesa se podiže; dvojica muškaraca – jedan od njih s pismom u ruci – pojavljuju se na suprotnim krajevima pozornice i sreću se na sredini. Zatim počinje sledeći dijalog:

„Pošta je odmah tu preko puta.“

„Kakve to veze ima sa mnom?“

„Izvinite. Video sam da nosite pismo u ruci i onda sam pomislio...“

²² U Théâtre de l'Oeuvre je 1896, uz podršku Linje-Poa (Aurélien Marie Lugné-Poe, 1869–1940), odigrana i premijera Žarijevog „Kralja Ibija“. Međutim, Cara ovde opet brka datume: ova manifestacija je održana 27. III, u organizaciji Fransisa Pikabije, dok se u maju, u Salle Gaveau, odigrao Festival dade (*Festivale Dada*, 26. V), o kojem će biti reči dalje u tekstu.

²³ René Edme i André du Bief, *Non: critique individualiste, anti-dada*, 1920.

²⁴ Breton je čitao Pikabijin *Manifeste cannibale dada* (Kanibalistički manifest, *Dada* n° 7 ili „Dada Phone“, mart 1920, str. 3), a pre toga je, ispred sale, kao čovek-sendvič, nosio tablu s nacrtanom metom i Pikabijinom porukom: „DA BISTE NEŠTO VOLELI – TO MORATE DA GLEDATE I SLUŠATE – MALO DUŽE – VI, GOMILO IDIOTA.“

²⁵ Georges Ribemont-Dessaignes, *Manifeste à l'Huile* (Uljani manifest).

²⁰ Videti f. 15, deo o provokaciji s „Čarlijem Čaplinom“. Treba, međutim, napomenuti da pariski dadaisti, uglavnom pisci, nisu imali nikakve programske veze s kubističkom likovnom scenom, tako da se ne može govoriti o „grupi od 19 dadaističkih disidenata“ – osim u odnosu na celu etabliranu umetničku scenu, čiji je „avangardni“ stožer bio upravo Salon nezavisnih, u kojem su kubisti, mahom umetnici iz prethodne generacije, i dalje vodili glavnu reč.

²¹ *Proverbe* no. 6, 1. VII 1921.

Andre Breton, Maison de l'Œuvre, 27. III 1920.

„To nije nešto što ste pomislili, već nešto što znate.“

Posle čega svako nastavlja svojim putem. Zavesa. Bilo je šest takvih primera, veoma različitih, čija je mešavina ljudskosti, idiotizma i neočekivanosti bila u čudnom kontrastu s brutalnošću ostalih tačaka. Za tu priliku izmislio sam i jednu dijaboličnu mašinu, sastavljenu od automobilske sirene i tri nevidljiva izvora uzastopnih odjeka (tačka *Dadaphone*), da bih u svest publike urezao određene fraze, koje su opisivale namere dade. Najveću senzaciju izazvale su sledeće: „Dada je protiv skupoće“ i „Dada je devičanski mikrob“. Pripremili smo i tri kratka komada, čiji su autori bili Supo, Breton i Ribmon-Desenj²⁶, kao i „Prvu nebesku avanturu gospodina Aspirina“, koju sam napisao 1916. Taj komad je bio boksterski meč rečima, u kojem likovi recituju svoje delove stojeći nepomično u boksterskim gaćama, tako da je lako zamisliti kakav je to efekat imalo – pod zelenkastim svetlom – na već uznemirenu publiku. Bilo je nemoguće razabrati makar jednu reč koja je dolazila s pozornice.

Posle komada, madam Anja Rutšin (Hania Routchine) trebalo je da otpeva jednu Diprakovu (Henri Duprac) sentimentalnu pesmu. Publika je to shvatila ili kao svetogrđe ili je mislila da nečemu tako prostom – što je trebalo da posluži kao kontrast – tu nije mesto; u svakom slučaju, nije se nimalo potrudila da zauzda jezik. Madam Rutšin, koja je navikla da sa velikim uspehom nastupa u Théâtre Vaudeville, nije shvatila situaciju, tako da je posle nekoliko biranih reči razmenjenih s publikom, odbila da završi pesmu. Posle je mnogo plakala i trebalo nam je dva sata da je malo umirimo.

Do velikog skandala došlo je i na *Festivalu dade*, u Salle Gaveau (26. V 1920). Po prvi put u istoriji sveta, ljudi su nas

²⁶ Andre Breton i Philippe Soupault, *Vous m'oubliez* (Zaboravićete me). Georges Ribemont-Dessaignes, *Le serin muet* (Nemi kanarinac).

gađali ne samo jajima, glavicama kupusa i gvozdencima, nego i krmenadlama.²⁷

Bio je to zaista veliki uspeh. Publika je bila ekstremno dadaistička. Već sam rekao da su pravi dadaisti protiv dade. Filip Supo se pojavio kao mađioničar. Dok je izogovarao imena pape, Klemansoa i Foša, iz jedne velike kutije izletali su dečiji baloni i podizali se ka tavanici. Pol Sude (Paul Souday) je u svom članku za *Les Temps* insistirao je da su se, gledano iz daljine, na balonima zaista pojavila lica pomenutih osoba. Publika je bila toliko uzbuđena, a atmosfera toliko napeta, da su i mnoge druge sugestije počele da izgledaju kao stvarnost. Ribmon-Desenj je izveo nepomični ples²⁸, a madam Bife (klavir) je izvela neke dadaističke kompozicije.²⁹ Fotografija publike koju je s blicem, za vreme moje tačke, napravio neko iz časopisa *Comœdia*, prikazuje kako svi u sali mlataraju rukama i viču iz sve snage.

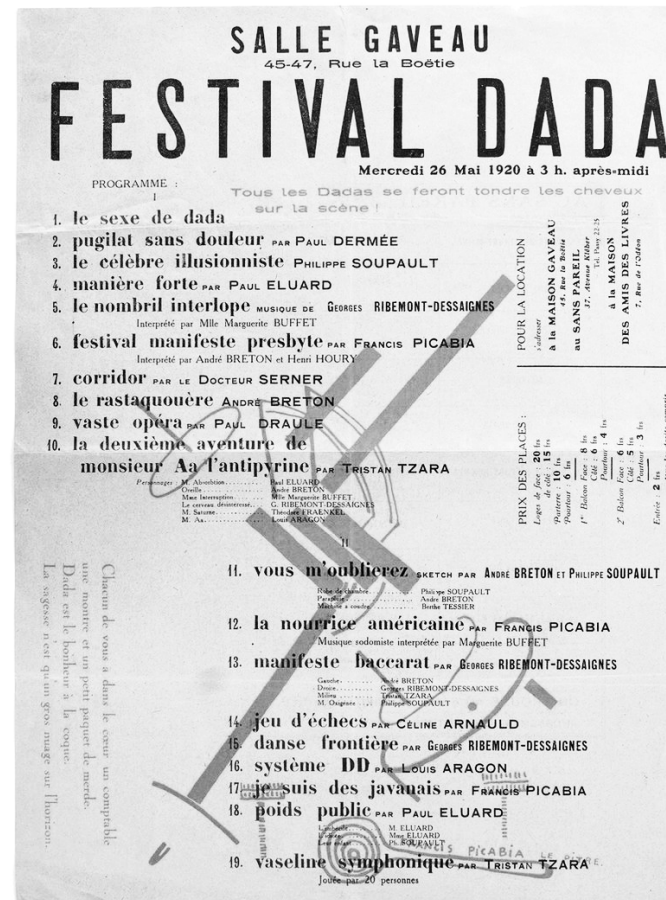
Bile su prisutne sve slavne ličnosti Pariza. Madam Rašild³⁰ je napisala novinski članak u koje je pozivala *poilu* (vojsku, pešadinca, „dlakave“) da nas pobiju na licu mesta, ali to je nije

²⁷ Ovu istorijsku finesu potvrđuje i Ribmon-Desenj u svojim sećanjima na dadu: „Za vreme pauze, neki mladići iz publike otišli su do obližnje mesare i kupili krmenadle, kojima su posle gađali izvođače.“ Georges Ribemont-Dessaignes, „History of Dada“ (1931), *The Dada Painters and Poets: An Anthology*, ed. Robert Motherwell, 1981 (1951), str 113. Orig., „Historie de dada“, *La Nouvelle Revue Française*, n° 213–214, 1931.

²⁸ Zapravo *Danse frontière* (Granični ples). Ribmon-Desenj je stajao na pozornici, s velikim kartonskim cilindrom navučenim preko glave, sličnim sulundaru, koji se samo lagano klatio, uz muziku koju je sam komponovao.

²⁹ Marguerite Buffet, sestra Gabrijele Bife, Pikabijine žene, koja je izvela kompozicije „Podzemni pupak“ (Le nombril interlope) Ribmona-Desenja i „Američka dovilja, sodomistička muzika“ (La nourrice Américaine, musique sodomiste) Fransisa Pikabije.

³⁰ Rachilde (Marguerite Vallette-Eymery, 1860–1953), slavna književnica, nekada velika nekonformistkinja i bliska prijateljica Alfreda Žarija; kasnije, od izbijanja Prvog svetskog rata, vatrena šovinistkinja.

sprečilo da se godinu dana kasnije popne na binu i istupi u našu odbranu. Nije nas više smatrala za opasnost po *l'esprit français* (francuski duh). Nisu nas pobili te večeri u Salle Gaveau, ali svi novinari su pokušali da to urade u svojim izveštajima. Pisali su članke u kojima su ljudima govorili kako više ne smeju da pričaju o dadi – što je podstaklo sledeću *bon mot* (dosetku) Žana Pulena (Jean Paulhan):

„Ako morate da govorite o dadi, onda morate govoriti o dadi. Ako ne smete da govorite o dadi, onda opet morate govoriti o dadi.“³¹

Među ostalim dadaističkim revijama, *Cannibale*³² je bila veoma uspešna: razvila je apsolutno antiknjiževno stanovište, koje će služiti kao relevantna tačka za buduće generacije. Preobilje života tih budućih generacija pronaći će svoje mesto u našem pokretu i oni će zaboraviti na krute norme, paralizovane ideje i tradiciju, koji nisu ništa drugo nego lenjost.

*

Posle Francuske, zemlja najviše pogođena tim impulsom koji nije znao za granice, bila je Nemačka. Već 1918, Hilzenbek (Richard Huelsenbeck), žustri i inteligentni mladi čovek, talentovani pesnik, koji je učestvovao u osnivanju dade u Cirihi, doneo je u Nemačku učenje dade, s poletom pravog apostola. Tamo je pronašao prijatelje pune entuzijazma: Georga Grosa, koji je živio u Americi i koji je u svojim crtežima izrazio uzburkani život američkih gradova,³³ V. Hartfilda,³⁴

³¹ Ovaj deo je i u originalu napisan na engleskom, napominje E. Vilson (1931). On ne navodi izvor, ali to je svakako Žan Pulen (urednik *La Nouvelle Revue Française*), u originalu na francuskom, iz Eljarovog dadaističkog časopisa *Proverbe*, n° 5, 1. V 1920, str. 3, velikim slovima: „S'IL FAUT PARLER DE DADA IL FAUT PARLER DE DADA ET S'IL NE FAUT PAS PARLER DE DADA IL FAUT ENCORE PARLER DE DADA.“

³² Još jedna publikacija koju je pokrenuo Pikabija, između brojeva časopisa 39i. Izašla su samo dva broja: od 25. IV i 25. V 1920.

³³ Georg Gros (Grosz) nikada ranije živio u Americi (tamo je izbegao 1933. i živio do 1959), već je 1916, u znak protesta zbog rata i nacionalizma, promenio svoje nemačko ime Georg u anglicizirano George (Džordž). Ali moguće je i da Cara ovde svesno podržava taj mit, koji je širio sam Gros.

³⁴ Cara piše W. Heartfield, ali verovatno misli na jednog od braće Hercfeld, Džona Hartfilda (John Heartfield – Helmuth Herzfeld), koji je

suptilnog pesnika, i Raula Hausmana (Raoul Hausmann), koga zanima samo život. Oni su bili ubeđeni u odgovornost nemačkog kajzera za izbijanje rata, a njihove veze sa Libknehtom (Karl Liebknecht), profesorom Nikolajem³⁵ i drugim pacifistima bile su svima poznate. Mnoge demonstracije koje su organizovali imale su velikog odjeka i oni se mogu pohvaliti da su doprineli izbijanju revolucije u Nemačkoj.

Imaju svoje novine (Der Dada), svoju izdavačku kuću (Mallik-Verlag) i Klub Dada (Club Dada), koji su ubrzo predstavili velike talente – na primer, pesnika V. Meringa (Walter Mehring); slikarku Hanu Heh (Hannah Höch); filozofa Dadu-Dajmonida,³⁶ itd., itd. Organizovali su internacionalne izložbe i išli na turneje po najvećim nemačkim gradovima. Te turneje su se vrlo loše završile: da nije intervenisala policija, publika bi pobila dadaiste. U Hanoveru, publika im je otela ceo prtljag, a grad su morali napustiti što su brže mogli. U Drezdenu su im konfiskovali blagajnu s novcem od ulaznica. Kada je jedna oper-ska pevačica, koja nije imala nikakve veze s dadom, pokušala da smiri publiku, pobesnula rulja ju je prebila. U Pragu je skandal poprimio takve razmere da je čehoslovačka vlada bila prisiljena

1916. takođe promenio ime, iz istih razloga kao i Gros. Jedan od pionira foto-montaže i kolaža. Drugi brat, takođe istaknuti dadaista, bio je Wieland (Wieland) Hercfelde. I on je donekle promenio ime, ali u prezimenu, tako što mu je dodao jedno „e“ na kraju, ali iz drugih razloga: zato što ga je njegova mladalačka heroina, pesnikinja Elze Lasker-Süler (Else Lasker-Schüler) jednom tako oslovila.

³⁵ Georg Friedrich Nicolai (1874–1964), nemački psiholog i pacifista, autor antiratnog *Apela Evropljanima* (Aufruf an die Europäer, 1914) i studije *Biologija rata* (Die Biologie des Krieges, Zürich, 1918).

³⁶ Dada-Daimonides: pseudonim berlinskog dermatologa dr Karla Dehmana (Carl Döhmann, 1892–1982; predstavljao se i kao Edgar Firn). Hilzenbek je u svoj *Dada Almanah* iz 1920. uključio njegov tekst „Prilog teoriji dadaizma“ (Zur Theorie des dadaismus).

Erste internationale DADA-MESSE, Galerie Otto Burchard, Berlin, 30. VI – 25. VIII 1920. Raoul Hausmann, Otto Burchard, Johannes Baader, Wieland i Margarete Herzfelde, George Grosz i John Heartfield (gledaju zajednički rad, lutku „Pomahnitali malograđanin Hartfield“, „Der wildgewordene Spiesser Heartfield“), Hannah Höch, Otto Schmalhausen. Istorijska izložba – na kojoj nije prodat nijedan rad.

da protera dadaiste i zabrani svaku dadaističku manifestaciju na teritoriji Čehoslovačke.

Još nisam ništa rekao o Baderu (Johannes Baader), poglavaru dadaističke religije. On je imao vizije: Isus Hrist mu se ukazao nekoliko puta. Broj njegovih sledbenika je ogroman. Imao je i političku ulogu. U Vajmaru je razbacio svoj proglas u Parlamentu i prekinuo zasedanje optuživši novu revolucionarnu Nemačku da je nadahnuta reakcionarnim idejama Getea i Šilera. Bader, koji sebe naziva Predsednikom sveta, otac je troje dece. Dva puta je greškom bio zatvaran u azil za umobolne. On nije naročito zanimljiv čovek, ali je svakako veoma srdačan. Povodom smrti

svoje žene, pred tri hiljade ljudi koji su došli na sahranu, održao je dugačak govor, u kojem je tvrdio kako je smrt, u osnovi, dadaistička stvar. Na licu mu je lebdeo smešak. Međutim, bio je veoma naklonjen svojoj ženi. Istog dana je obrijao svoju dugačku bradu, koja je bila prava apostolska.

Hilzenbek danas radi kao lekar i novinar u Dancingu (Gdanjsku). Veliki je ljubitelj Amerike, kojoj je spevao himne u tri knjige: *Dada pobeđuje* (*Dada siegt*, 1920), *Napred Dada* (*En avant Dada*, 1920) i *Nemačka mora da propadne: Memoari jednog starog* (sic) *dadaističkog revolucionara* (*Deutschland muß untergehen. Erinnerungen eines alten dadaistischen Revolutionärs*, 1920).³⁷ Poslednja dadaistička izložba u Berlinu nije se dobro završila: ministarstvo rata je podiglo optužnicu protiv osoba koje su je organizovale, zbog vređanja oficira nemačke vojske, u obliku „deformacija i tendencioznih natpisa“. Odbrane nekih dadaista prava su remek dela pakosti i ironije.³⁸

³⁷ Ove tri knjige (brošure) nemaju nikakve veze sa Amerikom, tako da je verovatno reč o još jednoj razmeni žaoka sa većitim suparnikom, još iz ciriških dana, Rihardom Hilzenbekom. Manje je verovatno da Cara nehotično ili iz neobaveštenosti (budući da je bio obavešten) projektuje na Hilzenbeka Grosovu fascinaciju imaginarnom Amerikom, koja se često pojavljuje na njegovim crtežima iz tog perioda. Inače, u ovom neobično preciznom delu izlaganja o situaciji u Nemačkoj, Cara se očigledno pozivao na *Dada Almanah* i naročito na Hilzenbekovu verziju istorije dade, *En avant Dada* – ali u kojoj ga Hilzenbek nije prikazao u najboljem svetlu. Pored nekih kasnije objavljenih knjiga (naročito *Courrier Dada*, Raoula Hausmanna, iz 1958) te dve publikacije su najbolji izvori informacija o idejama i aktivnostima berlinske dade, koji potiču od samih dadaista. Tome treba dodati i razgovor Eduarda Roditija sa Hanom Heh (1959), objavljen na stranici anarhije/ blok 45 (2014).

³⁸ Čuveni *Prvi međunarodni sajam dade* (*Erste Internationale Dada-Messe*, Berlin, jul 1920). Između ostalog, na plafon galerije bila je okačena lutka sa svinjskom glavom, u uniformi pruskog vojnika, pod naslovom „Pruski arhandeo“. Oko grudi lutke bio je uvezan transparent s prvim stihovima Luterove božićne himne, *Vom Himmel hoch, da komm ich her*

Druga grupa deluje u Kelnu, Dada W/3 (Dadaist Zentrale W/3). Maks Ernst (Dadamax) je napravio mnogo dadaističkih otkrića. Njegove slike su za slikarstvo isto što i pokretne slike za fotografiju – sveže i neposredne realizacije duha, koji više ništa ne duguje istraživanjima prethodnika. Njegova inteligencija je prefinjena i izuzetna; očigledno je reč o posvećenom alpinisti. Zovemo ga pronalazač misterije na točkićima.³⁹ Bargeld, mladi milioner, bio je boljševik pre nego što se preobratio u dadaizam.⁴⁰ Njegova specijalnost je metodologija. Odgajan je u duhu ljubavi prema Stendalu, prema kojem je njegov otac gajao nešto više od divljenja. „Dadaistička Roza Boner“ napravila je neke vrlo zanimljive stvari u slikarstvu.⁴¹ Job Haubrich (Haubrich) doprinosi njihovim naporima sa iskrenim entuzi-

(S nebesa visokih, s nebesa dolazim), a ispod lutke je bila okačena tabla s tekstom: „Da bi se ovaj rad u potpunosti shvatio, potrebno je svakog dana provesti dvanaest sati, s teško natovarenim rancem, u punom marševskom poretku, na poligonu Tempelhof.“ Autori su bili Džon Hartfild i Rudolf Šlihter (Schlichter).

³⁹ Ovo je možda jedino mesto u tekstu gde bi samo francuski original mogao da presudi. Engleska reč „rollers“ – rolšue, koturaljke – označava i ptice, nekoliko vrsta, ali najčešće *Coraciidae*, modrovrane ili zlatovrane. S obzirom na Ernstovu opsednutost pticama – oko tog motiva, koji je neprekidno prožimao njegove slike, kolaže i tekstove, ispleo je celu ličnu mitologiju – možda je reč o nekoj ornitološkoj aluziji. Do daljeg, zamišljamo pronalazača... na točkićima.

⁴⁰ Johannes Theodor Baargeld, pravo ime Alfred Emanuel Ferdinand Grünwald; uz Maksa Ernsta, glavni protagonista kelnske dade. Pošto je zaista dolazio iz više srednje klase, iz vrlo imućne porodice, prijatelji su ga prozvali „Baargeld“ – „Lova“, „Lovan“, i sl.

⁴¹ Louise „Lou“ Straus-Ernst, prva žena Maksa Ernsta. Nadimak je dobila od Ernsta, po Rozi Boner (Rosa Bonheur, 1822–1899), francuskoj realističkoj slikarki, poznatoj po slikama životinja.

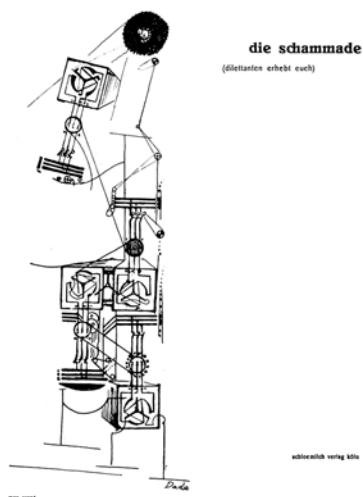
jazmom. Njihovo glasilo se zove *Die Schammade*.⁴² Od gradskih vlasti Kelna dobili su dva veoma važna ustupka: bilo im je dopušteno da prirede izložbu u javnom klozetu, uz slobodan ulaz (1920); i grad je, o svom trošku, objavio vrlo lep album s dadaističkim litografijama Maksa Ernsta.⁴³ Zajedno sa Arpom, o kojem ću govoriti malo kasnije, Ernst je osnovao radionicu za izradu „Fatagaga“ slika.⁴⁴ Dadaistički disidenti su osnovali grupu „Stupid“ (Gruppe stupid, „Glupi“).⁴⁵

⁴² Pun naziv (samo jedan broj, 1920), *Die Schammade (dilettanten erhebt euch)*. U podnaslovu: „dilettanti, ustanite“. *Die Schammade* je Ernstov neologizam, nejasnog značenja. Hans Richter, koji je očigledno propustio da ga to pita lično, pretpostavlja da je reč o spoju reči *Schalmei* (šalmaj, stari duvački instrument), *Sharade* (šarada) i *Schamane*. (H. Richter, *Dada: Art and Anti-Art*, 1965, str. 160) Reč *schamade*, sa jednim „m“, označava signal trubom ili dobošem, kojim se u ratu neprijatelj obaveštava da je opkoljeni grad spreman za predaju, ili se predlaže neko kratko primirje, i sl.

⁴³ Nije sve išlo tako glatko: izložba je bila odmah prekinuta, na osnovu nečije dojave policiji, o navodno boljševičkoj manifestaciji, a policija je, opet, posumnjala da je reč o nekom skupu homoseksualaca. Posle inspekcije, izložba je ponovo otvorena. (H. Richter, *Dada: Art and Anti-Art*, 1965, str. 162) Do male sale u kojoj je bila postavljena izložba moglo se doći samo kroz *pissoar* jedne pivnice. Posetioce je na ulazu dočekivala devojka u haljini za prvu pričest, koja je recitovala opscene stihove, a Maks Ernst je, pored dvadesetak slika, priložio i sekiru, s pozivom gledaocima da unište izložene skulpture; nekoliko radova nije preživelo izložbu. (Hal Foster, *Prosthetic Gods*, MIT Press, 2004, str. 159–160) Što se tiče drugog „ustupka“, nisam pronašao nikakve tragove o učešću grada Kelna u objavljivanju Ernstove monografije.

⁴⁴ FaTaGaGa: FAbrication de TAbleaux GARantis GAZométriques (Fabrikacija garantovano gasometrijskih slika).

⁴⁵ Willy Fick, Heinrich Hoerle, Angelika Hoerle, Anton Räderscheidt, Marta Hegemann i Franz Wilhelm Seiwert. Grupa konstruktivistički orijentisanih umetnika, koji su se, po Ernstovim rečima, „otcepili“ od kelnske dade, zato što su, „makar prema Herleu i Sajvertu, aktivnosti dade bile estetski suviše radikalne i društveno nedovoljno konkretne.“

Inhalt: DADA IN HOLLAND. KOK: GEDICHT. BONSET: GEDICHT; AAN ANNA BLUME.
PICABIA: ZEICHNUNG. HANNAH HÖCH: ZEICHNUNG; WEISSLACKIERTE TÖTE

MERZ
1
HOLLAND
DADA

JANUAR 1923
HERAUSGEBER: KURT SCHWITTERS
HANNOVER · WALDHAUSENSTRASSE 5^a

Gore desno: Max Dadamax Ernst, kolažni autoportret, „The Punching Ball ou l'immortalité de Buonarroti“, 1920.

Kurt Švitters (Schwitters) nije apsolutno čisti dadaista. Živi u Hanoveru – čini se da je obdaren vrlo originalnom mišlju. Izdavač Stegeman (Verlag Paul Stegemann), iz Hanovera, prodao je više od četiri stotine hiljada njegovih malih dadaističkih knjiga.⁴⁶

*

Dada nema sledbenike u Engleskoj, ali je tamo opet dobro poznata. M. A. Binjon (Binnyon) je održao predavanje o dadaizmu, a F. S. Flint (Frank Stuart Flint) je napisao brošuru o nama.⁴⁷

U Rusiji, dadaisti sebe zovu „41 stepen“: Zdanevič, Kručoni (sic) i Terentjev. Prvi radi kao profesor dadaizma na Univerzitetu u Tbilisiju.⁴⁸

U Holandiji, dada ima vatrene pristalice: to su I. K. Bonset, iz Lajdena, i Teo van Dusbarg (Theo van Doesburg), koji će u

Navedeno u Werner Spies i John William Gabriel, *Max Ernst Collages: The Invention of the Surrealist Universe* (1991).

⁴⁶ Cara sigurno misli na Švittersovu poemu o Ani Blum (*Anna Blume. Dichtungen*, 1919), koja je zaista bila vrlo popularna i vrlo kontroverzna; neki su je kritikovali kao suviše apsurdnu, dok su je berlinski dadaisti, naročito Hilzenbek, odbacili kao suviše sentimentalnu. I pored velike pažnje koju je izazvala i činjenice da je 1922. bila prevedena i na engleski jezik, nije izvesno da se prodala u tako velikom tiražu koji navodi Cara.

⁴⁷ T. S. Flint, „The Younger French Poets – The Dada Movement“, *Chapbook*, novembar 1920. Nije poznato da li je Cara imao uvid u sadržaj te publikacije; naime, Flintov prikaz, inače prilično površan i neobavešten, nije sasvim negativan, ali je vrlo rezervisan i povremeno ciničan.

⁴⁸ Ova grupa se u nekim izvorima opisuje kao futuristička (u specifično ruskom stilu), ali ni ovaj opis nije daleko od istine – osim, naravno, dela o katedri za „dadaizam na Univerzitetu u Tbilisiju“. Reč je o Ilji Mihailoviču Zdaneviču (1894–1975) – kasnije, u Francuskoj, kada će se upoznati i sa Carom, poznatom kao Iliadz – Alekseju Jelisejeviču Kručonihiu (1886–1968) i Igoru Gerasimoviču Terentjevu (1892–1937). Grupu su nazvali po 41. stepenu geografske širine, na kojem se nalazi Tbilisi, i kritičnoj temperaturi tela.

svojoj narednoj knjizi istupiti u odbranu dade.⁴⁹ Njihov časopis izlazi na nekoliko jezika i zove se *Mécano*. P. Citroen i Dž. Blumfeld izabrali su Amsterdam za svoju bazu.⁵⁰

Dada je privukla veliku pažnju u Španiji. Njeni promoteri su Žak Edvards, Giljermo de Tore, Laso de la Vega i Kanzino Asens.⁵¹

U Rimu, dada je poprimila filozofski, poseban, precizan i skeptičan karakter, u liku barona Juliusa Evole; u Milanu i Mantovi, odlučan i nepokolebljiv, u liku Kantarelija (Gino Cantarelli), Fjocija (Aldo Fiozzi) i Bačija (Edigo Bacchi), okupljenih oko revije *Bleu*. Zasićeni jednostranim Marinetijevim idejama, ti mladi ljudi se udaljavaju od futurizma i drugih umetničkih formula.⁵²

⁴⁹ Ovdje je Cara već dobro upućen i još ne otkriva tajnu, koja će izaći na videlo tek posle Dusburgove smrti: I. K. Bonset je jedan od pseudonima Tea Van Dusburga (1883–1931), jednog od najagilnijih saveznika dade i njena spona s nekim konstruktivističkim i apstraktnim tendencijama. (Nameru da usvoji taj pseudonim Dusburg je otkrio Cari na samom početku njihove prepiske, u pismu od 6. juna 1920.) Izdavao je publikaciju *De Stijl* (1917–1931), u početku u saradnji sa Pitom Mondrijanom, da bi se kasnije približio konstruktivistima i dadi. Posebno blizak bio je sa Kurtom Švittersom, Arpom, Sofi Tojber-Arp i Carom. Godine 1922, organizovao je „Međunarodni kongres dadaista i konstruktivista“ (Vajmar i Jena, 25–27. IX), na kojem je Cara održao „Predavanje o dadi“. O dadi i kao dada počeo je da piše još 1920, a Cara ovde verovatno misli na njegovu brošuru iz januara 1923, *Wat is Dada?* (Šta je dada?).

⁵⁰ „Dada-central“, od 1920. Paul Citroen (Citroen-Dada) i John Bloomfield (pravo ime Erwin Blumenfeld).

⁵¹ Jacques Edwards, Guillermo de Torre, Rafael Lasso de la Vega i Rafael Cansino Assens. Pisc i pesnici, bliski dadi (Cara je de Torea proglasio za jednog od Predsednika dade), predstavnici „ultraizma“ (ultraismo), španskog modernističkog pokreta.

⁵² Evola je imao i svoju dadaističku fazu, koja ga nije dugo držala, iako je jedno vreme bio u intenzivnoj prepisci s Carom. Revija *Bleu* je izlazila

*

Arp i dalje živi u Švajcarskoj, u Cirihi: on je Alzašanin, majka mu je Francuskinja. On je jedan od mojih najboljih prijatelja. Ilustrovao je dve zbirke mojih pesama.⁵³ Jedan od najsimpatičnijih ljudi koje sam ikada upoznao. Nosi cipele koje su napravili posebno za njega, u Askoni. Izgledaju kao stopala nilskog konja i izrađene su od lepo oblikovane kože. Njegove priče odišu neodoljivom radošću. Reljefi koje je napravio donose slike skamenjene vegetacije, a njegovi crteži i vezovi dočaravaju kišu i san morskih buba i kristalnih prstiju. Gospođica Sofi Tojber (Sophie Taeuber-Arp) je napravila pozorište lutaka koje predstavljaju dadaiste, ali i psihoanalitičare, kao što je dr Jung. Slikar Augusto Đakometi je suviše star da bi bio pravi dadaista. Izjavio je da je dada jedina radost njegovog života.⁵⁴

Dada je poznata širom sveta. Tokom jednog putovanja, mogao sam da se lično uverim da se za dadu zna u Milanu, Veneciji, Beogradu, Vinkovcima (Dragan Aleksić, *Dada Tank*, *Dada Jazz*), Bukureštu, Jašiju (rumunska Moldavija), Konstantinopolju, Atini, Mesini, Napulju i Rimu.

Na Akropolju, jedan profesor teologije mi je pričao, pokazujući pesnicom ka Hramu Pobednice bez krila, da će se Bog osvetiti zbog dade i svih tih novatorija. Imam dobre razloge da verujem da je govorio istinu: uhvatila me je prehlada, zbog koje sam cele tri nedelje bio u zaista jadnom stanju.

tokom 1920–1921, u tri vrlo sadržajna broja, s prilogima mnogih evropskih dadaista.

⁵³ *Vingt-cinq poèmes* (Collection Dada, Zürich, 1918) i *Cinéma calendrier du cœur abstrait. Maisons* (1920).

⁵⁴ Augusto Giacometti (1877–1947), švajcarski slikar, stric Alberta Đakometija. Cara se priseća ciriških dana i dogodovština sa Đakometijem, o kojima je pisao i Arp (videti Jean Hans Arp, *Dadaland*, na stranici anarhije/ blok 45).

Tristan Tzara, usred materijala koji je sakupljao za antologiju *Dada-globe*, oko 1921.

U Konstantinopolju sam razgovarao s jednim grčkim lekarom, koji je živio u Parizu, i koji nije znao ko sam. Rekao mi je da dobro poznaje Tristana Caru. Mirno, uprkos svojoj zapanjenosti, upitao sam ga kako Cara izgleda. „Visok je i plav“, odgovorio je. Nisam mogao da obuzdam smeh, zato što sam nizak i crn.

Tristan Cara

Tristan Cara želi da neguje svoje poroke

Razgovor sa Rožeom Vitrakom (1923)

Tristan Cara: Zašto pišem? Sigurno se sećate pisma Žaku Rivijeru, koje sam objavio 1919, kao odgovor na tekst „Pokret dade“, koji se u to vreme pojavio u *La Nouvelle Revue française*.⁵⁵

„Ako pišemo, to je samo utočište: ‘u svakom pogledu’. Ne pišem zato što mi je to profesija i nemam književnih ambicija. Postao bih pustolov, velikog stila, finih manira, da sam imao fizičku snagu i nervnu izdržljivost neophodne za jedan jedini podvig: da se ne dosađujem. Pišemo i zato što nema dovoljno novih ljudi, iz navike; objavljujemo to što smo napisali da bismo došli do novih ljudi i da bismo se bavili nečim (što je, samo po sebi, vrlo glupo). Možda postoji rešenje: sasvim prosto, odustati, ne raditi ništa. Ali za to je potrebna ogromna energija. A tu je i naša skoro higijenska potreba za komplikacijama.“⁵⁶

⁵⁵ „Lettre ouverte à Jacques Rivière“, *Littérature* 10, decembar 1919, str. 2–4; odgovor na nepotpisani tekst „Mouvement Dada“, *La NRF*, 1. IX 1919, str. 636–7, u kojem je autor na jednom mestu za dadu rekao kako „besmislice te vrste stižu direktno iz Berlina“.

⁵⁶ Ovaj poslednji pasus iz Carinog pisma Rivijeru, poslužio je Bretonu i Filipu Supou kao inspiracija za čuvenu anketu „Zašto pišete?“ (*Pourquoi écrivez-vous?*), najavljenu u *Littérature* br. 9, novembra 1919.

Moram, međutim, da kažem da je moje pisanje u početku bilo više akcija protiv književnosti i umetnosti. Ako danas nastavljam s time, što se inače vrlo retko dešava, onda je to iz slabosti i, iznad svega, zato što sam se umorio od poezije u spoljašnjem životu, tako da je onda tražim u sebi. Mogao bih da dodam da pišem samo za sebe.

Rože Vitrak: Ali zar niste u tom istom pismu rekli: „Trudim da ne propustim nijednu priliku da se kompromitujem.“ Da li biste to opet radili?

TC: Naravno. U stvari, samo to i radim. A ako to ne radim javno, onda je to samo zato što nemam javni život.

RV: Koji vam se stav danas čini najprivlačnijim?

TC: Ah! To sigurno nije uništavanje književnosti! Više bih voleo kada bi pojedinac uništio sebe. Mislim i da postoje vrlo prefinjeni načini, čak i u pisanju, da se uništi ukus za književnost. To znači boriti se protiv nje njenim vlastitim sredstvima i formulama. Ali književnost me zanima previše. Ono što me zanima jeste poezija i to ne, kao što bi neko pomislio, moja poezija.

Ako se ne zaklinjem kako više neću pisati, to je pre svega zato to nisam siguran u sebe, ali i zato što mi se čini da svaki metod doveden do svojih krajnjih zaključaka postaje ograničenje za pojedinca, na potpuno isti način kao i formula književnosti.

Ono što me privlači jeste da izgubim svoju ličnost, da odbacim svaku vrstu pretenzije, ukratko, da postanem bezličan (*apersonnel*).

RV: Da li biste mogli da mi kažete svoju definiciju poezije?

TC: Poezija je sredstvo za prenošenje određene količine ljudskosti, elemenata života, koju neko nosi u sebi.

RV: Zar ne mislite da su mnoge vaše ideje kompromitovane današnjim književnim ludilom?

TC: Ne znam o čemu govorite. Ne čitam ništa. Ali recimo da nisam protiv publiciteta ili protiv uspeha, zato što u njima vidim elemente života koji su prihvatljivi isto koliko i njihove suprotnosti.

RV: Da li to znači da ste skorojević?

TC: To je očigledno. Veoma. Ono što me najviše veseli u životu su pare i žene. Ali imam veoma malo para i nemam sreće u ljubavi. Uzgred, ne verujem u bilo kakvo savršenstvo i mislim da su prljavština i bolesti korisni, kao što su i mikrobi iz vode neophodni za varenje.

RV: Zašto mislite da ste skorojević?

TC: Jesam, zato što želim da negujem svoje poroke: ljubav, novac, poeziju. U svakome od njih pokušavam da dođem do krajnjih granica. I veoma se plašim da do tog kraja neću stići pre smrti. Međutim, žurim da dodam da je moje skorojevićstvo lišeno pretenzija.

RV: Da li ste na dadaizam ikada gledali kao na cilj?

TC: Nikada. Takođe, ne bih više koristio tu reč. Dada je bila čisto lična avantura, materijalizacija mog gađenja. Možda je imala neke rezultate, neke posledice. Pre dade, svi moderni pisci sledili su istu disciplinu, ista pravila, ista merila. Apolinerova estetika bila je ograničena pitoresknim. Reverdijeve poeme kao da su bile sastavljene unapred. Posle dade, aktivna ravnodušnost, današnji je m'enfoutisme, spontanost i relativnost ulaze u život.

RV: Ali šta je sa Remboom? Lotreamonom?

TC: Po meni, kod Remboa ima vrlo malo spontanosti. Njegova poezija je poezija estete, ograničena artistskim formulama. Što se tiče Lotreamona, on je izgleda imao osećaj za relativnost. Ali njegova intelektualna pristrasnost me pomalo odbija.

RV: Šta mislite o onima koji su se zajedno s vama pridružili pokretu dade?

TC: U to vreme, bio sam srećan što sam sreo ljude koji su delili minimum ideja koje sam zacrtao. Ali, kada smo se razdvojili, to mi nije naudilo. U ovom trenutku, više ne razmišljam o tome.

RV: Šta mislite o modernizmu?

TC: Ako mislite na onu intelektualnu težnju koja je oduvek postojala i koju je Apoliner nazvao *novim duhom*, modernizam me ni najmanje ne zanima. Mislim i da je pogrešno govoriti kako dadaizam, kubizam i futurizam imaju zajedničku osnovu. Druge dve tendencije najvećim delom počivaju na principu tehničkog ili intelektualnog usavršavanja, dok se dadaizam nikada nije oslanjao na bilo koju teoriju i uvek je bio samo protest.

*

Napuštam Tristana Caru, pošto sam bacio pogled na njegovu poslednju knjigu, koja će izgleda nositi naslov: *De nos oiseaux* (O našim pticama).⁵⁷ Nisam ga pitao kakva ga je to slabost naterala da publici predstavi taj plod svog poroka, jednog od onih koje je priznao, pored zlata i žena. Da li će iz iste slabosti i tim porocima dati neki izraz? Nisam mu postavio to pitanje, ali stekao sam utisak da sve ide ka tome.

Rože Vitrak

„Tristan Tzara va cultiver ses vices“, Entretien avec Roger Vitrac, *Le Journal du Peuple*, Paris, 14. IV 1923.

Odgovor na upitnik časopisa *transition*

1. Kako su, po vama, Sjedinjene Države uticale na Evropu i kako se taj uticaj oseća u Evropi?
2. Da li odobravate ili ne odobravate te uticaje?

TRISTAN CARA:

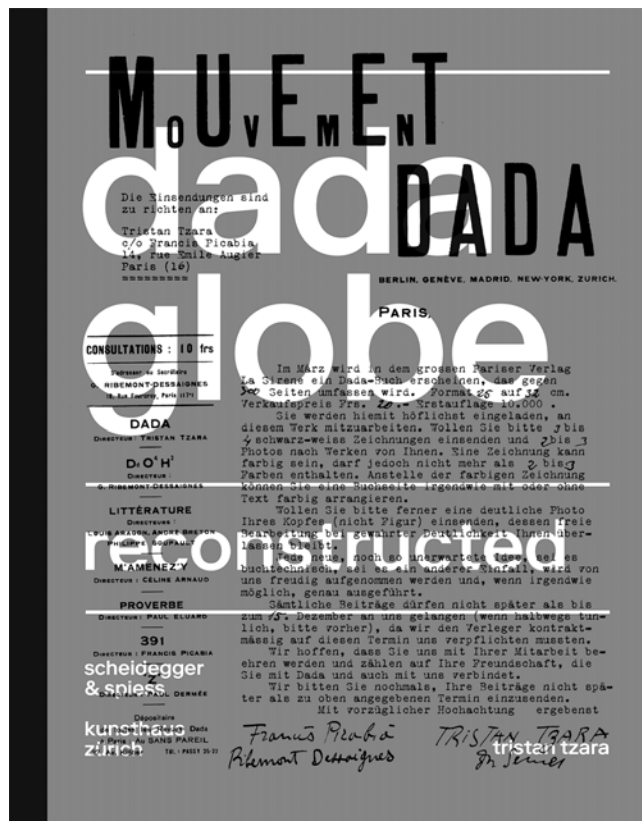
Nema sumnje da se, osim u tričarijama kao što su sport, industrija, ples, reklama, standardizacija i muskulatura nogu, uticaj Sjedinjenih Američkih Država na Evropu svodi na nulu. Čak i u tim oblastima dostojnim prezira njihov upad predstavlja jedan od najpogubnijih fenomena našeg današnjeg života.

Smatram Ameriku odgovornom za sledeću sramotu našeg doba: za veličanje rada, za tu glupu ideologiju koja je izrodila ideju o materijalnom progresu; za prezir prema svakoj utopiji ili poeziji koja stremlji savršenstvu ljudske duše; za sterilnost srca, s kojom smo za trenutak mogli da sagledamo simpatični metod trezvenosti; za taj sveobuhvatni katalog i rasprodaju svih duhovnih blaga; za njenu besramnu vulgarizaciju i brutalno drndanje misterije, koji su njena zemaljska hrana.

Ne mogu da se ne suprotstavim tim uticajima, još uvek mogućim na tlu naše truleži, svemoćnim duhom, njegovom diktaturom, najsilovitijim projekcijama, idejom i najkreativnijom od svih akcija – lenjošću.

transition (malim slovima), n° 13, Pariz, 1928, str. 252–253.

⁵⁷ Tristan Tzara, *De nos oiseaux. Poemes* (sa deset ilustracija Žana Arpa), Paris, Feuilles libres, Éditions Kra, 1923.

304 str., 20 x 26,5 cm, 1182 g, Zürich, 2016.

IZBOR IZ BIBLIOGRAFIJE

Svi izvori su navedeni uz tekstove. Sledi pregled glavnih izvora i arhiva.

Tristan Tzara, *Sept manifestes dada*, Éditions du Diorama, Jean Budry & co., Paris, 1924. Reizdanje: Tristan Tzara. *Lampisteries, précédées des Sept manifestes Dada*, Edité par Jean-Jacques Pauvert, 1963. (PDF).

Tristan Tzara, *Oeuvres complètes*, I–VI, Flammarion, Paris, 1975–1991. (I–V, PDF; VI tom je studija o Vijonu.)

Dadaglobe Reconstructed, ed. Kunsthaus Zürich et al., Scheidegger & Spiess, Zürich, 2016. Možda najvrednije izdanje koje se pojavilo povodom stogodišnjice dada. Rekonstrukcija Carine zamisli iz 1921, s mnogo neobjavljenih materijala iz njegove zaostavštine.

Archives dada: Chronique, ed. Marc Dachy, Hazan, Paris, 2005. Jedna od najvećih i najbolje osmišljenih antologija dada. Za sada samo na francuskom.

The Dada Painters and Poets: An Anthology, ed. Robert Motherwell, 1951 (1981). (PDF)

Marius Hentea, *TaTa Dada: The Real Life and Celestial Adventures of Tristan Tzara*, The MIT Press, Cambridge MA, 2014. (PDF)

Hans Richter, *Dada, Kunst und Antikunst: Der Beitrag Dadas zur Kunst des 20. Jahrhunderts*, DuMont, Köln, 1964. *Dada: Art and Anti-Art*, Thames & Hudson, 1965 (PDF). Na engleskom, poči od izdanja Thames & Hudson iz 2016 (ed. Michael White), u kojem su, koliko-toliko, ispravljene velike Rihterove hronološke i druge greške, naročito iz prvih poglavlja, i utvrđeni pravi izvori nekih citata. Nemačko izdanje izgleda još nije prošlo kroz sličnu redakтуру.

Najveća arhiva digitalizovanih originalnih publikacija, sa Carinim i drugim dadaističkim tekstovima, nalazi se na adresi Univerziteta u Ajovi (SAD): The International Dada Archive: Digital Dada Library Collection:

<https://dada.lib.uiowa.edu/>

U međuvremenu, ciriški Kunsthaus je formirao ogromnu arhivu digitalizovanog materijala, u kojoj se, u najboljim mogućim rezolucijama, mogu naći skoro sve publikacije koje su ovde navedene kao izvori:

<https://digital.kunsthau.ch/viewer/search/>

Takođe, za avangardu uopšte:

Monoskop: <http://monoskop.org/Dada>

POSTOJEĆI PREVODI (izbor)

Tristan Cara, *Nebeske pustolovine* (izbor pesama i proznih odlomaka, uglavnom iz dadaističke faze), preveo i priredio Nikola Trajković, Bagdala, Kruševac, 1967. Pionirsko izdanje. Četiri pesme iz ovog izbora mogu se naći u antologiji *I večno ritam: iz francuske poezije XX veka*, izbor, prepev i beleške o pesnicima Nikola Trajković, Obod, Cetinje, 1975, str. 325–334.

Tristan Cara, *Približni čovek* (poema *L'homme approximatif*, 1931), preveo Kolja Mićević, časopis *Pismo*, br. 18, 1989, str. 220–259. Isto, samo u odlomcima i u prevodu Višnje Machiedo: Tristan Tzara, *Približni čovjek*, časopis *Tvrđa*, 2000, 1/2, Pučko otvoreno učilište Ivanić-Grad, str. 279–284.

Tristan Cara, *Rane pesme* (pre dade, kada je imao 16–18 godina), s rumuskog preveo i priredio Gabrijel Babuc, KOV, Vršac, 2013.

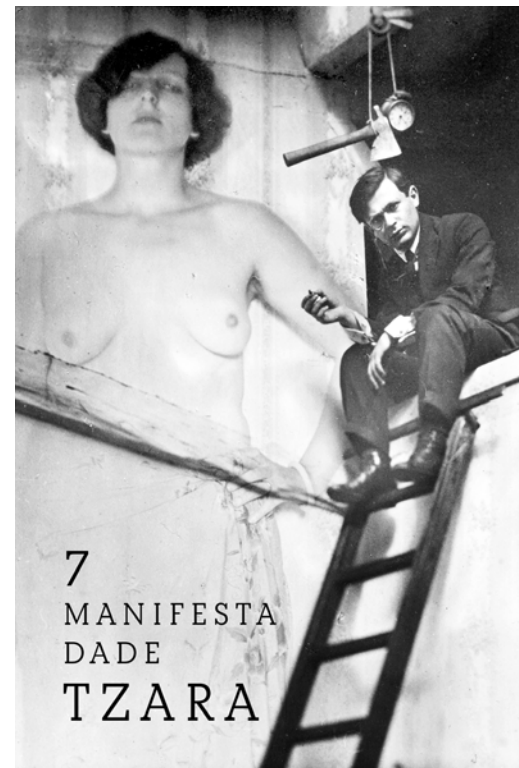
Sto godina dadaizma (1916–2016): Francuska dadaistička poezija, preveo i priredio Dušan Stojković, časopis *Savremenik*, br. 249–250–251, Beograd, 2016, 39–124.

Dada krokodarijum: antologija francuske dadaističke poezije, preveo i priredio Dušan Stojković, Presing, Mladenovac, 2019. Širi izbor od prethodnog, ali u delu s Carom potpuno isti; naravno, vredi pogledati i zbog drugih priloga.

Antologija dadaističke poezije, urednik Branimir Donat, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1985, Cara, str. 73–79.

Antologija suvremene francuske poezije, odabrao i preveo Božo Kukulja, Lykos, Zagreb, 1960. Tzara, str. 121–125.

Antologija novije francuske lirike, priredio i preveo Ivan V. Lalić, Prosveta, Beograd, 1966. Cara („Prihvatanje proleća“), str. 245–247.

Glavni povezani buklet